

15152

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
FARS DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

‘ÂRİFÎ FETHULLAH ÇELEBİ
VE
FUTÛHÂT-İ CEMİLE’SİNİN
TENKİDLİ METNİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Hazırlayan
Davut EBRAHİMİ
89/4483

Yöneten
Doç. Dr. Mehmet KANAR

İstanbul - 1991

T E Z Ö Z E T İ

Çalışmamızda Kânûnî Sultan Süleyman döneminin ünlü şâiri ve şehnâmecisi Ârîfî Fethullâh Çelebi'nin, tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan Fütûhât-ı cemîle adlı farsça eserini ilim dünyasına tanıtmaya çaba gösterdik ve böyle bir çalışmanın Fars dili ve edebiyatı ile Türk tarihi sahasında çalışanlara bir ışık tutacağı kanaatine sahip olduk.

Bu eser, Macaristan bölgesinde Lipva, Peçi kaleleri ile diğer kalelerin Kânûnî Sultan Süleyman'ın komutanları Mehmet Paşa ve Ahmet Paşa tarafından kuşatılmalarını ele alır ve orada geçen savaşları tasvir eder.

Tezimiz, Önsöz, Bibliyografi ve kısaltmalar bölümü dışında şu kısımlardan oluşmaktadır:

- Kânûnî dönemde Osmanlı Devleti'nin durumu;
- Şâirin yaşadığı dönemde edebî durum;
- Osmanlılar döneminde "ş e h n â m e c i l i k";
- Ârîfî Fethullah Çelebi'nin hayatı ve eserleri;
- Metni sunulan eserin özeti ve târihî değeri;
- Metni sunulan eserin tavsîfi, dil ve imlâ özelliklikleri ile metinde bulunan edebî san'atlar;
- Sunulan metnin hazırlanmasında izlenen yol.

Birinci bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nun Kânûnî dönemindeki coğrâfî ve târihî durumuna değindikten sonra, devrin edebî durumunu ele almaya çalıştık. Kânûnî Sultan Süleyman ile şehzâdelerin ve vezirlerin şiir ve edebiyata olan ilgiyi ve şairlere gösterdikleri himâyeyi dile getirirken, bunların aynı zamanda güçlü birer şair olduklarını da vurguladık. Ayrıca , o dönemde İstanbul'un bir kültür merkezi haline gelişini edebî durumu incelediğimiz bölümde anlatmaya çalıştık.

Ârîfî'nin hayatı, doğum yeri, doğum tarihi, öğrenimi ve eserleri hakkında bilgi vermeye çaba gösterdik. Aynı zamanda, mevcut olan eserlerini ayrı ayrı inceleyip tanıtmaya çalıştık.

1200 beyti ihtivâ eden bu eserin Türkçe özetini verdikten sonra, eserin kısa da olsa târihî değerine işâret ettik. Eserin değişik yönlerden tavsif ve tahlilini yaparken, orijinal metnin ilk ve son sayfalarının fotokopilerini ve mevcut minyatürlerden ikisinin fotoğrafını örnek olarak tezimize aldık.

Sunulan metnin hazırlanmasında belli bir yol izledik. Tenkidli metnin kuruluşu sırasında konu başlıklarını her sayfanın üstündeki cetvelde gösterdik. Ayrıca bütün izâfetler işâretlenirken, vezin gereği uzun okunması lâzım gelen yerlerde izâfet kesresi yerine dik bir çizgi koyduk. Yanlış yazıldığı hükmüne vardığımız kelimeleri doğru şekliyle ve tırnak içinde göstermeye çalıştık.

Davut EFRAHİMİ

89/4483

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa No
ÖNSÖZ.....	I
BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR.....	II
DİĞER KISALTMALAR.....	V
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	VI
KANUNİ DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİNİN DURUMU.....	1
ŞAİRİN YAŞADIĞI DÖNEMDE EDEBİ DURUM.....	3
OSMANLILAR DÖNEMİNDE ŞEHNAMECİLİK.....	6
ARİFİ FETHULLAH ÇELEBİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	14
METNİ SUNULAN ESERİN ÖZETİ VE TARİHİ DEĞERİ.....	20
METNİ SUNULAN ESERİN TAVSİFİ DİL VE İMLA ÖZELLİKLERİ İLE EDEBİ SANATLAR	
A. ESERİN TAVSİFİ.....	28
B. DİL VE İMLA ÖZELLİKLERİ.....	29
SUNULAN METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL.....	34
İNDEKS	
ŞAHİS İSİMLERİ.....	35
YER İSİMLERİ.....	38
KITAP İSİMLERİ.....	40

Ö N S Ö Z

Bu çalışmamızda Osmanlı İmparatorluğunun en parlak devri sayılan Kânûnî Sultan Süleyman döneminde Macaristan bölgesinde vâki olan savaşlar hakkında yazılmış olan Fütûhât-i Cemîle isimli eseri ilim dünyasına tanıtdık.

Bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan ve Farsça yazılan bu kıymetli ve güzel eserde Lipva, Peçi ve diğer kalelerin kuşatılması anlatılmaktadır.

Biz bu eserin Giriş kısmında Kânûnî ve devri hakkında muhtasar bilgiler verdikten sonra, müellifin hayatı, eserleri ve Fütûhât-i Cemîle'nin dil ve üslup özellikleri üzerinde durduk. Ayrıca metnin özetini çıkarmaya çalıştık.

Böyle bir çalışmanın, Fars dili ve edebiyatı ile Türk tarihi sahasında çalışanlara bir ışık tutacağı kanaatini taşıyoruz. Ancak gözden kaçan eksiklikler ile hataların hatırlatılması bu çalışmayı yapanı memnun edecektir.

Nihayet bu çalışma esnasında emeği geçen tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma, bilhassa danışman hocam Sayın Doç.Dr.Mehmet KANAR'a teşekkür ederim.

Davut EBRAHİMİ

İstanbul-1991

BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR

- Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ, İ.Ü. Kütüphanesi, T.Y. 2604.
- Alî, Künhül-ahbâr, İ.Ü. Kütüphanesi, T.Y. 5959.
- Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-şu'arâ, İ.Ü. Kütüphanesi, T.Y. 2406.
- Atıl, Esin, Süleyman name, (The Illustrated History of Soleyman The magnificent), Washington 1986.
- _____, The Age of Sultan Süleyman The Magificent, National Gallary of Art., U.S.A, 1987, I.III, İstanbul 1991.
- B.A., Başbakanlık Arşivi, M.A.D.nr. 1788.
- Bursalı Mehmet Tâhir, Osman Müellifleri, I-III, İstanbul, 1333-1342.
- Cemâleddin, Osmanlı Tarihi ve Müverihleri, (Ayşine-i zürefâ), İstanbul, 114.
- Düvel-i İslâmîye, bk. Halil Edhem.
- Halil Edhem, Düvel-i İslâmîye, İstanbul, 1927.
- İ.A., İslâm Ansiklopedisi, İslâm âlemi, coğrafya, etnografya ve biyografya lûgâtı, I-XIII, İstanbul, 1940-1986.
- Kâmûsül'l-alâm, bk. Şemseddin Sâmî.
- Karatay, Fehmi Edhem, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu, İstanbul, 1961.
- Kaşfal-Zunûn, bk. Kâtib Çelebi.
- Kâtib Çelebi, Kaşf-al-Zunûn, nşr. Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, I-II, İstanbul, 1971-1972.
- Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretuş-Şu'arâ, nşr. İbrahim Kutluk, I-III, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1981.

Köprülü, Fuad, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1926.

_____, Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri, Edebiyat Araştırmaları, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1986.

Latîfî, Tezkire-i Latîfî, İkdâm Matbaası, Dersaâdet, 1313 (1895).

Levend, Âgâh Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş), T.T.K. Basımevi, Ankara, 1973.

Macâlis al nafâ'is, bk. Mîr Nizâm al-Dîn 'Alî Şîr-i Navâ'î.

Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî, I-IV, İstanbul, 1308-1311 (1890-1893).

Mîr Nizâm al-Dîn 'Alî Şîr-i Navâ'î, Macâlis al-nafâ'is, basâ-yu ihtimâm-i 'Ali Aşgar-i Hikmat, Tahran, 1323 h. ş., (1944).

Nafîsî, Saîd, Târîh-i nazmu nasr dar Īrân u dar zabân-i fârsî, I-II, Tahran, 1344 h.ş. (1965).

Necatigil, Behçet, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Varlık yayınları, İstanbul, 1978.

O.M. Osmanlı Müellifleri, bk. Bursalı Mehmet Tâhir.

Öztuna, Yılmaz, Devletler ve Hânedanlar, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1101, Ankara, 1969.

Rizâzâda-i Şafaq, Dr. Şâdiq, Târîh-i Adabîyât-i Īrân, çâp-i dovvonm, Şîrâz, 2535 (1976).

Şafâ, Dr. Zabîh Allâh, Hamâsasârâyî dar Īrân, çâp-i sevvom, Tahran, 352 h.ş. (1973).

_____, Târîh-i Adabîyât dar Īrân, I-V/II, Tahran 1351-1367 (1972-1988).

Sicill-i Osmânî, bk. Mehmed Süreyyâ.

Soliman le magnifique, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, No: 7208, İstanbul 1990.

Şakâik, bk. Taşköprüzâde 'İşâm-al-Dîn Abîl-Hayr Ahmed b. Muştafâ.

Şemseddîn Sâmi, Kâmusü'l- a'lâm, I-VI, İstanbul, 1306-1316 (1880-1898).

Târih-i adabîyât-i İrân, bk. Riżâzâde-i Şafak, Dr . Şâdik. Taşköprüzâde, 'İşâm-al-Dîn Abîl Hayr Ahmed b. Muştafâ, al- Şakâik al-nu 'mâniya fî 'ulamâ' al-davlat al- 'Osmâniya, nşr. İstanbul.

T.D.V.İ.A :Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, I-IV, İstanbul, 1989-1991.

Uzunçarşılı, Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, II-III., T.T.K. Yayınları, Ankara 1975.

Yazıcı, Tahsin, Mañâkib-i İbrâhîm-i Gülşenî, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1982.

Yücel, Prof.Dr. Yaşar, Muhteşem Türk Kânûnî ile 46 yıl, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1987.

DİĞER KISALTMALAR

ayn.mlf : aynı müellif.

b. : bkn .

bk.: bakınız.

c. : cilt.

h.k. : hicrî kamerî.

h.ş. : hicrî şemsî.

krş. karşılaştırınız.

mm. : milimetre .

nşr. neşreden .

Ölm. : Ölüm tarihi.

s. : sayfa .

tsz.: tarihsiz .

v.d. : vâ devamı.

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada, İslâm Ansiklopedisi'nde kabul edilen şu transkripsiyon sistemi kullanılmıştır:

Sesliler:	آ , ا , ع	:	ā - â
	ی	:	ī
	و	:	ū
	ا	:	a
	ا	:	i
	ا	:	u

Sessizler:	ا	:	b	پ	:	p	ت	:	t	ث	:	s	ج	:	c	چ	:	ç	ح	:	h	خ	:	h	د	:	d	ذ	:	z	ر	:	r	ز	:	z	ژ	:	j	س	:	s	ش	:	š	ص	:	s	ض	:	z	ظ	:	t	ظ	:	z	ع	:	e	غ	:	ğ	ف	:	f	ق	:	k	ك	:	k	گ	:	g	ل	:	l	م	:	m	ن	:	n	و	:	v	ه	:	h	ی	:	y
------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Ayrıca, Türkçe eser ve şahıs adları, arapça veya farsça tamlamalar halinde de olsa, transkripsiyonsuz yazılmıştır.

KÂNÛNÎ DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİNİN DURUMU

1520 yılında tahta çıkan ve 1566'ya kadar uzun süre hüküm süren Kânûnî Sultan Süleyman'ın zamanı, Osmanlı devletinin en parlak çağı olarak nitelenir. Olayların gelişiminde belirgin etkisi olan Sultan Süleyman, Osmanlı devletini dünyanın en büyük imparatorluklarından biri durumuna getirmiştir. Diğer bir deyişle, kuruluşundan itibaren yaklaşık 250 yıl içinde Osmanlıların vardıkları en üst noktayı simgeleyen, Kânûnî Sultan Süleymandır.

Bu 250 yıl içinde Osmanlıların dayandıkları hukuk temellerine uygun olarak yarattıkları yönetim kurumları sosyal yaşantıya ve oluşturulan mekâna da damgalarını vurmuştur ¹.

Osmanlı devleti, Sultan Süleyman döneminde çok geniş alanlar üzerinde kurduğu egemenlikle, huzur ve güveni sağlamış ve birbirinden uzak bölgeleri birbirine bağlamış; böylelikle iktisâdî birliğe yol açmıştır.

Bu görünüm içinde Osmanlı devletinin XVI. yüzyılı, başka bir deyişle, Kânûnî çağı, devletin siyâsal alandaki başarılarına paralel olarak, ekonomik ve sosyal alanda da büyük bir canlılığın gözlemlendiği bir dönemdi. Bu nedenle Kânûnî Sultan Süleyman, Türk ve dünya tarihinde önemli bir yer işgal etmiştir.

Kânûnî Sultan Süleyman 46 yıllık hükümdarlık dönemini sürekli savaşlar, yeni yeni topraklar elde etmekle geçirmiştir. Osmanlı devleti, Tuna nehri üzerindeki Budapeşte'den Nil şelâleleri üzerinde bulunan Asvan'a ve Fırat nehrinden Cebelitarık boğazına kadar yayılmıştır ².

1. Yücel, Yaşar, Kânûnî ile 46 yıl, S. 100.

2. Düvel-i İslâmiye, s. 323.

Adalet alanında hiç bir taviz vermemiş ve uygulamaya koyduğu kanunlar kendisine meşhur "Kânûnî" adını kazandırmıştır.

Bu dönemde din özgürlüğü, can ve mal güvenliği titizlikle korunmuş, örf ve âdetler eskisi gibi devam etmiştir. Ayrıca azınlıklar için yasaklanmış hiç bir meslek olmamış ve imparatorluk sınırlarına dahil edilmiş bütün Doğu ve Batı şehirleri refahtan paylarını fazlasıyla almışlardır¹.

Kânûnî, saltanatının ilk yıllarından gelecek çağlara ününü yansıtacak anıt eserler bırakmıştır. Minyatür, hat sanatı, resim, edebiyat ve çinicilik de onun döneminde büyük gelişme göstermiştir.

Söylediğimiz gibi, Kânûnî Sultan Süleyman zamanında Osmanlı İmparatorluğu en yüksek seviyesine gelmiştir ve bu dönemde üç kıtada büyük topraklar elde edilmiş, doğudan İran, Gürcistan ile kuzeyden Azak denizi ve Avusturya ile batıdan Adriyatik denizi ve Akdeniz ile ve güneyden Trablus, İskenderiye ve Ortadoğu ile komşu olmuş.² Türk rönesansının yaratıcısı ve hâmi² kabul edilen Kânûnî Sultan Süleyman tarafından 46 yıl gibi uzun bir süre yönetilmiş olan imparatorluk, altın çağını yaşamıştır.

1. Yücel, Yaşar, aynı eser, s. 103.

2. Uzunçarşılı, II/411.

ŞAİRİN YAŞADIĞI DÖNEMİNDE EDEBÎ DURUM

XVI.yüzyıl şiir ve edebiyatın Osmanlı imparatorluğunda yükseldiği devirlerden biridir. Bu devirde Türkçeye giren yabancı sözcüklerin sayısında büyük bir artış olmuş ve Türkçe daha da zengin bir dil haline gelmiştir. Dildeki bu gelişme nazım ve nesire de yansımış ve Zâfi¹ (ölm. 1546), Füzûlî (ölm. 1555 veya 1562) ve Bâkî² (ölm. 1599) gibi mühim şairler ve İbn Kemal, (ölm. 1533)³ ve Mecdî Efendi gibi yüksek nasir ve münşiler yetişmiştir. Bu edebî gelişmenin yanı sıra ilim ve sanatta da büyük bir gelişme görünür. Bu asırda Osmanlı ülkesinde fikir ve sanat hayatı da imparatorluğun siyâsî, askerî ve maddenî inkişâmına paralel olarak gelişimini sürdürmüş ve üstün seviyede parlak bir edebiyat meydana gelmiştir. Osmanlı padişahlarının kültür ve sanat hayatını bilerek ve anlayarak korumaları ve bizzat sanatkâr olmaları, sanat hayatını ciddi bir şekilde etkilemiş ve geliştirmiştir.

Kânûnî Sultan Süleyman'ın ilme, edebiyata ve şiire ve sanata son derece alâka göstermesi ve aynı zamanda şehzadeler ile vezirlerin ilgisi, Osmanlı sarayını yüksek bir kültür ve sanat merkezi haline getirmiştir. Gerçekten de edipler, şairler, sanatçılar, hukukçular ve bütün bilim adamları sarayın en seçkin konukları arasında yer almışlar ve Kânûnî onlara büyük maddî imkânlar sağlamıştır. Nitekim, klâsik dönemin lirik şairi Bâkî bunlara en güzel örnektir.

Bu şair, kasîde ve gazelleriyle şöhret bulmuş ve şair Hayalî⁴ (ölm. 1557)'den sonra şöhreti imparatorluk dahilinde yayılmış ve hatta Hindistan'a kadar uzanmıştır.

1. Çavuşoğlu, Mehmet, Zâfi, I.A., XIII, 464-467.

2. Hüprülü, M. Fuad, Bâkî, I.A., II, 243-253.

3. Parmaksızoğlu, İsmet, Kemalpaşa-zâde, I.A., VI, 561 vd.

4. TH. Menzel, Hayalî, I.A., I, 384.

Edebî hayat, memkeletin büyük şehirlerinde de büyük bir gelişme göstermiştir . Fakat en büyük faaliyet, imparatorluk merkezi olan İstanbul'da idi. Bu durum Osmanlı ülkesi dışındaki Türk ve İslâm memleketlerinden bir çok âlim ve şairin İstanbul'a gelmesine sebep olmuştur. Bu şairlerden bir çoğu "Macâlis al-nafâis" ¹ adlı eserde zikredilmiştir. Osmanlı devleti idarecilerinin ilme verdiği kıymet o derece şöhret kazanmıştır ki, büyük Türk şairi Fuzûlî bile İstanbul'a gelme ihtiyacını duymuştur.

Bu ihtimam ve himâye sayesinde edebiyat alanında bir çok âlim ve şair yetişmiştir. Bunlar arasında Sultanu's-Suarâ Bâkî, Fuzûlî ve Zâtî'nin yanısıra, Rûhî (XVI. asır)'², Nevî (ölm., 1699),³ Taşlıcalı Yahya (ölm. 1582) ⁴, Ebussuûd (ölm. 1574) ⁵, Kınalızâde (ölm. 1604) ⁶ gibi değerli şair, yazar ve âlimler yetişmiştir. Bu devirde sanat hayatı ile edebî hayatın diğer devirlerden daha ileri derecede olduğu açıkça görülür ⁷.

Bu dönemde edebî faaliyetlerin yanısıra riyâziye, tıp, tarih, coğrafya, mûsikî, resim ve diğer güzel sanatlarında da büyük gelişmeler göze çarpar.

-
1. Macâlis al-Nafâis, s. 359 vd.
 2. Timurtaş, Faruk K., Tarih İçinde Türk Edebiyatı, s. 193.
 3. Karahan, Abdülkadir, Nevî, İA, IX, 224-226.
 4. Çavuşoğlu, Mehmet, Yahyâ Bey, İA, XIII, 343-347.
 5. Baysun, Cavit, Ebussuud Efendi, İA, IV. 92-99.
 6. T.Menzel, Kınalızâde, İA, XI, 711; s. 71-76.
 7. Gelen, Kasım, Kânûnî Sultan Süleyman'ın Farsça Divanı, I.Ü. Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, s. 5-9,

Örnek olarak riyâziyede "Muhîr" ve "Mir'ât-i kâinat"¹ isimli eserleri yazan Seydî Ali Reis (ölm. 1562), tıpta Ahî Ahmet Çelebi (ölm. 1523)², tarihte Heşt bihişt isimli farsça eserin yazarı İdrîs-i Bitlisi³, mûsikîde değerli bestekâr Serezli Makâmî⁴, hat sanatında, hattatlar arasında Şeyh diye tanınan Amasyalı Hamdullah (ölm. 1520)⁵ zikredilebilir.

Nihayet bu yüzyılda ayrı bir makam haline gelen ve ilk olarak Fâtih devrinde temeli atılan Şehnâmeciliğin çok özel bir yeri bulunmaktaydı ve bu sebepten dolayı, bu konuyu müstakil bir bölüm halinde ele almaya çalıştık.

1. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, 596.

2. Aynı eser, s. 600

3. Aynı eser, s. 603

4. Kânûnî'nin Irakkeyn Seferi esnasında Bağdat'ta vefat etmiştir.

5. Aynı eser, s.612.

OSMANLILAR DÖNEMİNDE ŞEHNÂMECİLİK

Daha XIII.yüzyılda,beylikler döneminde, Türk edebiyatında, İran edebiyatının etkisiyle, klâsik şiirin başladığı görülmektedir. Denilebilir ki, aşk ve şarap konularını işleyen gazel ve kasideleriyle ladinî klâsik Türk şiirinin ilk temsilcisi Hoca Dehhânî'dir ¹. Bu şair, 'Alâaddin II'in emriyle Farsça bir Selçuklu Şehnâmesi de yazmıştır ².

XIV. yüzyılda bazı Türk emirleri, Farsça ve Arapça yazılan birtakım eserlerin Türkçeye çevrilmesi yolunda harekete geçmişler, şair ve edipleri teşvik etmişlerdir. Bu asırda, klasik İran edebiyatını örnek alan şairlerin sayısı hızla artmaya başlamıştır. Ölümsüz hamâsesi ile Türk şâirlerini etkilemekle kalmayıp, Türk edebiyatında şehnâmecilik tarzı ve makamının doğmasına da sebep olan Firdavsî-i Tûsî 934 - 1020)³, hamseleri ile bu türün kurucusu sayılan Nizâmî-i Ganca'î '(1150-1214)⁴, "Attâr (1119-1193) ⁵, Sa'îdî-i Şîrâzî (1213-1292)⁶, Mavlânâ Calâlal-Dîn-i Rûmî (127-1273)⁷.

1. Hakkında bk. Necatiüîl, Behçet, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Varlık Yayınları, İstanbul, 1978, s.101.

2. Köprülü, Fuad, Türkler (Edebiyat), IA, XII/II, 532.

3. Hakkında bk. H. Ritter, Firdevsî IV, 643-649.

4. Ateş, Ahmet Nizâmî, İ.A, IX/318-326.

5. Ritter,Helmuth,Ayfar, İ.A, II/6-13

6. J. Allan, Sadi, İ.A, X, 36-40

7. Ritter H., Celaleddin Rûmî IA, III/53-59.

Salmân-i Sâvacî (ölm. 778 = 1376)¹, Kamâl-i Hucandî (ölm. 792 veya 803/1390 veya 1400)² gibi şairler Türk şairleri tarafından taklit edilmişler ve eserleri Türkçeye tercüme edilmiş, ya da bunlara nazîreler yazılmıştır³.

Aynı faaliyetlerin devam ettiği XV. yüzyılda ahlâkî sûfiyâne manzûmeler ve aşk hikâyeleri yanısıra, manzûm vekâyinâmeler de göze çarpmaktadır. Nitekim Fatih Sultan Mehmet (1432-1481)⁴ devri şairlerinden Sinoplu Safâî, Kemal Reis'in gazâları hakkında onbin beyitlik bir mesnevî yazmıştır⁵.

Kâşifî, Murad II (1404-1451)⁶ nin Varna'da yaptığı savaşı hikâye ettiği Gazânâme-i Rûm adlı mesnevîyi Ebu'l-Fazl Ahmet b. Velîyüddin Paşa'nın emriyle kaleme almıştır⁷.

Bu dönem şairlerinden Edirne'li Sabâî, Koca Davud Paşa'nın Bosna sancak beyliğindeki gazâlarını onbeşbin beyitte anlatmıştır⁸.

Sarı Kemal ise, Bayezid II (1447-1512)⁹ adına Selatinnâme adıyla manzûm bir vekâyinâme yazmıştır¹⁰.

-
1. Kamâl Hucendî hakkında bk. Târîh-i adabîyât-i îrân, s. 496-500.
 2. Huar, Ol., İ.A, VI, 561.
 3. Köprülü, aynı makale, s. 541-542.
 4. Hakkında bk. İnalcık, Halil, Mehmed, II., İA, VII/506-535.
 5. Köprülü, aynı makale, s. 548.
 6. Hakkında bk. İnalcık, Halil Murad II, İA, VIII, 598-615.
 7. Köprülü, aynı yer.
 8. Köprülü, aynı yer.
 9. Hakkında bk. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Bayezid II, İA, II/392-398.
 10. Köprülü, aynı makale, s. 548.

Mahmud Paşa'ya intisap eden şairlerden Enverî (869 = 1464-1465) tarihinde, bu paşa adına Düstûrnâme adlı manzum ve kâynâmesini kaleme almıştır ¹.

Prizrenli Sûzî ²'nin de Mihaloğlu Ali ve Mehmet Beylerin ³ gazaları hakkında yazdığı manzum ve kâynâme onbeşbin beyti ihtiva etmektedir ⁴.

Bu yüzyılın şairlerinden olan Uzun Firdevsî (1453) ⁵ Bayezid II adına yazdığı Kutbnâme adlı mesnevîsinde Midilli adası harbini anlatır ⁶. Üçyüzotuzüç cüz üzerine nazmedilen bu mesnevîyi padişah okumuş ve içinden seksen cüz'ünü almış, kalanını da yaktırmıştır. Bu duruma üzülen şair İran'a gitmiştir ⁷.

Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı şehnâmesini Farsça yazmakla Şehîdî ⁸ yi görevlendirmiş ; şair bu eserin 4.000 beytini yazdıktan sonra vefat etmiştir ⁹.

Muâli mahlaslı Mîr Sayyid Ali b. Muzaffer-ı Tûsî, Hünkârname ¹⁰ veya Tevârih-i Âl-i Osman adlı eserinde Fatih'in fütûhât ve seferlerini nazmetmiştir . Bu eser, Prof.DR. A. Naci Tokmak yönetiminde Refet Yalçın Balata tarafından doktora tezi olarak hazırlanmaktadır.

1. Köprülü aynı makale, aynı yer.

2. Sicill-i Osmânî, III/114; - J.M.II/231.

3. Köprülü aynı makale, s. 548.

4. Hakkında bk. Köprülü, M. Fuad, Firdevsî, IA, IV, 649-651;

5. Kamusül-alam V/3388; Kaşf al-Zûnûn, II/1026.

6. Köprülü, aynı makale, s. 548.

7. Kamusül-alam, V /3388.

8. Köprülü, aynı makale, s. 550.

9 . Karatay, s. 59.

10 . Hakkında bk. Altundağ, Şinasi, Selim I, IA,X/423-434.

XVI. yüzyılda İran edebiyatının Türk edebiyatı üzerindeki tesiri kendini daha bâriz olarak gösterir. Osmanlı hükümdarları da Farsça şiir söylerler, şair ve edipleri himaye ederlerdi. Nitekim Yavuz Sultan Selim (ölm. 1520)¹ Selîmî mahlasıyla, Kânûnî Sultan Süleyman (ölm 1566)² Muhibbî mahlasıyla Farsça ve Türkçe şiir söylüyordu. Bu yüzyılda, edebî değerinden çok, tarihî yönü ağır basan mesnevîler kaleme alınmış ve genel olarak sade bir dil kullanılmıştır. Hadîdî (ölm. 940)³'nin 937 (1530-31) yılında yazdığı manzûm Osmanlı tarihi bir yana bırakılırsa, diğer eserler ya tarihî bir olayı, ya da bir padişahın veya komutanın askerî zaferlerini anlatan mesnevîlerdir .

Bu mesnevîlerin belli başlıları şunlardır;

1. Fütûhî'nin Budin fethinden söz eden Enîsûlguzâ'tı;
2. Eyyubî'nin Kânûnî Sultan Süleyman dönemi olaylarını içeren mesnevîsi;
3. Mahremî'nin⁴Kânûnî'nin tahta geçişinden Bağdat'ın fethine kadar ki olayları ihtivâ eden Şehnâmesi;

1. Gökbilgin M. Tayyib Süleyman I, İA, XI/99-155

2. Hakkında bk. Sicill-i Osmânî, II/110.

3. Köprülü, aynı makale, s. 557.

4. Sicill-i Osmânî, IV/631.

4. Yetîmî (ölm 960-1552)'nin Barbaros Hayrettin Paşa'nın ¹ seferleri hakkında yazmaya başladığı ve fakat tamamlayamadığı mesnevî;

5. Nigârî Mahlaslı Haydar Reis'in ² Sinan Paşa (ölm. 1005-1596) komutasındaki Cerbe harbinden bahseden Fetihnâmesi;

6. Muradî (1640-1720)'nin ³ Gazavât-ı Hayreddin Paşa'sı;

7. Rumûzî'nin Yemen'in fethinden bahseden mesnevisi;

8. Asafî (ölm. 923)'nin ⁴ Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Doğu seferleri hakkındaki Şecâatnâmesi ⁵.

Yavuz Sultan Selim ve bilhassa Kânûnî Sultan Süleyman zamanlarında "şehnâmecilik" bir makam haline gelmiş ve Kânûnî devrinde bu görev, incelemeye çalıştığımız eserin nâzımı Fethullah Ârif Çelebi'ye verilmiştir. Daha sonra bu görevi Eflâtun Şirvânî ⁶, Seyyid Lokmân (1100-1688) ve Tâlikîzâde (ölm 1013/1604) gibi şairler üstlenmiştir ⁷. Saray da bu tür çalışmaları teşvik etmiş ve şehnâmeciler, Selçuklulardan beri süregelen edebî geleneğe uyarak, Farsça ve şehnâme vezninde (mütekârib) Osmanlı tarihi yazmakla görevlendirilmektedir ⁸.

1. Gibb, H.A.R. IA, VIII/654.

2. Sicill-i Osmânî, III/110.

3. Sicill-i Osmânî, I/311.

4. Mustafa Ali, Menâğ-i Hünerverân, s.59.

5. Köprülü, aynı makale, s. 557.

6. Sicill-i Osmânî, IV/93.

7. Köprülü, aynı makale, s. 558.

8. Aynı makale, aynı yer.

Tâlikîzâde'den itibaren Osmanlı şehnâmeleri manzum ve mensûr olarak karışık bir şekilde yazılmaya başlanmıştır. Bu eserler önemli olmakla birlikte târihî yönden daha sağlam olan eserlerle mukâyese edilmelidir.

Öte yandan Mehmed III (1566-1603)², Osmanlı şehnâmesinin Farsça yerine Türkçe yazılmasını emrederek, millî dile bağlılığın önemi üstünde durmuştur ².

XVII. yüzyılda Şahnâme, Gazâname, Fetihnâme gibi değişik adlarla bir takım manzum tarihler de yazılmıştır. Ayrıca bu yüzyılda Osmanlı tarih kitaplarının manzum olarak yazılması da âdet haline gelmiştir ³. "Fihrist-i Şâhân" denilen bu eserler, XIX. asra kadar devam eder ⁴.

Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren yazılan şehnâmelerin belli başlıları şunlardır;

1. Selimnâme-i Edaî; Bahâeddin Ali Edaî-i Şîrâzî (1521)⁵ tarafından nazmedilmiştir.

2. Selimnâme: Müelifi belli olmayan bu eser, Yavuz Sultan Selim'in cülûsundan vefatına kadar geçen dönemi içine alır.

3. Futûhât-i Süleymanî: İsmail adlı bir İranlı şair tarafından mesnevî tarzında yazılan bu eser .

1. Gökbilgin, M. Tayyib Mehmet III, VII 535-547.

2. Köprülü, aynı makale, s. 558.

3. Aynı mlf., aynı makale, s. 562.

4. Aynı mlf., aynı yer.

5. Macâlis al-nafâ'is, s. 364.

Kanûnî, Sultan Süleyman'ın 946/1539 yılına kadarki fütûhâtı ile saray anlatılır ¹.

4. Gazâ-i Süleymânî; Kanûnî'nin fetihleri hakkında 1526 'da yazılmış bir eser olup, eserin vücûda getirilmesinde İbrahim Paşa'nın teşvik ve desteği olmuştur ².

5. Fütûhu' l-acemi, Osman Paşa Kukul (ölm. 993) ³, un 973/1585 yılındaki Tebriz fethini ele alan manzûm bir eser olup, 994/1596 da Cemâlî b. Hasan-ı Şûstarî tarafından kaleme alınmıştır ⁴.

6. Şahnâme-i Behiştî: Murad III (1546-1595) ⁵, ün Safevî Hükümdarı Muhammed-i Hudâbanda ile savaşını hikâye eden bu eser, 985 (1579) da Mevlânâ Behiştî-i Meşhûkî tarafından nazmedilmiştir ⁶.

7. Şahnâme-i Selim Han: Selim II ve Murad III devirlerinde şehnâmecilik görevinde bulunan Lâkman b. Seyyid Huseynî-i Âşûrî (ölm. 1010/1601) tarafından nazmedilmiş bir eser olup, Selim II (1566-1574) devrindeki vukûâtı mesnevî şeklinde hikâye eder ⁷.

Bu şairin Şehinşâhnâme, Hunernâme ve Zubdetu't-tûmar gibi eserleri de vardır.

1. Karatay, s. 60.

2. Şafâ, Dr. Zabîh Allâh Hamâsasarâyî dar Īrân, s. 372.

3. Sicill-i Osmanî, II/416.

4. Şafâ, Dr. Zabîh Allâh, Hamâsasarâyî dar Īrân, s. 372.

5. Kütükoğlu, Bekir, İA, 1615-1625.

6. Şafâ, Dr. Zabîh Allâh, Hamâsasarâyî dar Īrân, s. 372.

7. Karatay, s. 272.

8 . Şehinşâhnâme-i Murad III;

Aynı şair tarafından yazılan bu eser, Murat III devrinin ikinci kısmını şerh eder ve 1001 (1592)'de tamamlanmıştır. Bu eserin Alâaddin Mañşûr-i Şîrâzî tarafından Farsça kaleme alınan birinci kısmının nüshası İ.Ü. Kütüphanesinde. İkinci ciltde 990-996 (1582-1588) yılları arasındaki olaylar işlenir. Ayrıca, Murad III'ün oğlu Şehzade Mehmet'in yedi günlük sünnet düğünün tavsîfi de bu eserde yer almaktadır¹.

9 . Şehinşâhnâme veya Mirât-ı Osman;

3000 beyitlik bu eser, Sadreddin adlı bir şair tarafından yazılmış olup, Osmanlıların başlangıcından, Abdülhamid II (1789)² devrine kadar ki olayları ihtiva eder³.

10. Şâhnâme, . Beş bin beyitlik bu eser, Abdullâh-i Gubârî tarafından yazılmış olup, Kânûnî Sultan Süleyman devrini işler.

XVII. yüzyılda şahnâme, gazânâme ve fetihnâme adıyla yazılan bir çok manzum tarihi eser arasında, Osman II (Ölm. 1622) ⁴ devrinde kaleme alınan şahnâme-i Nadîm ile, sadece önsözü Türkçe, geri kalan kısmı Farsça olan ve Murad IV (Ölm. 1640)⁵ün emriyle Mülhemî tarafından nazmedilen Şehinşâhnâme zikre değer ⁶.

Şehnâmecilik , Türk halk edebiyatında kendini göstermiş, Türkçe yazılan bazı şehnâmeler "şehnâmeḥân" veya "kıssahân" denilen kimseler tarafından okunmuştur ⁷.

1. Karatay, s. 273.

2. Baysun, M. Cavid, İ.A. I, 73-76

3. Hüseyin Nahcivan mevallâmî

4. Altundağ Şinasi, Osman II, İ.A., 443-448.

5. Baysun, M. Cavid, Murat IV., I.A., 625-647.

6. Köprülü, aynı makale, s. 562.

7. Köprülü, aynı makale, s. 560.

ÂRÎFÎ FETHULLAH ÇELEBÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Şehnâmeçi Fethullah Çelebi demekle tanınır. Ancak asıl adı Fethullah olup şiirlerinde Ârif ve Ârifî mahlasını kullanmıştır. Tüm kaynakların verdiği bilgiye göre, doğum yeri Mısır olup, doğum tarihi hakkında, Muhyî-i Gülşenî'nin eserindeki kayda göre ¹, Ârifî'nin 953-1546 tarihinde Kapı ağası ve sonradan vezir olan Haydar Ağa'nın evine davetli olarak geldiği, bu sırada 18 yaşında olduğu bilinmektedir. Bu tarihten hareket edildiğinde, şairin doğum tarihi 935=1528 olmalıdır.

Babası Derviş Mehmed Çelebi mâ'ârif ve zurefâ-i acemden ve Elkas Mîrzâ'nın nişancısı, Annesi ise Şeyh İbrahim-i Gülşenî'nin kızıdır.

Hiç bir kaymakta şairin çocukları ve tahsili hakkında bir bilgiye rastlayamadık. Gençlik yıllarını Mısır'da geçiren Ârifî'nin Elkas Mîrzâ ile birlikte İstanbul'a geldiği ileri sürülsede, bu da doğru değildir. Çünkü onun Elkas Mîrzâ'nın geldiği 1547 tarihinden önce İstanbul'da bulunduğunu gösteren kayıtlar vardır ².

Nitekim 24 Şaban 952 (31 Ekim 1545) tarihli bir arşiv vesikasında kendilerine para ödenenler arasında Ârifî'nin de adı geçmektedir ³.

1. Muhyî-i Gülşenî, Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî, nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara, 1982, s. 413.

2. Yazıcı, Tahsin, Ârifî Fethullah Çelebi, T.D.V.İ.A, III/ 372.

3. Başbakanlık Arşivi, MAD. nr. 1788.

18 yaşında Farsça ve Türkçe kasîde yazmaya başlayan Ârifî babası ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve yazdığı kasideler, sâyesinde Kânûnî Sultan Süleyman'la tanışma fırsatını bulmuştur. Daha sonra onun tarafından Osmanlı hanedanı hakkında şehnâme yazmakla görevlendirilmiş ve bir süre İstanbul'a gelen Elkas Mirzâ'nın nişancılığına tayin edilmiştir ¹.

Ârifî, heyet ve hendese bilgisi yanında, güzel yazı (hüsnühat) da, kendi devresinde yetişen yazı üstatları arasında saygın bir yere sahipti. Âhdî'ye göre muammâ ve lugaz (bilmece) sanatlarına da vâkıftı. Ârifî şiirin bir çok çeşitlerini denemiş ve kasîde, gazel, kıta türünde şiir yazmıştır. Mesnevî'de Nizâmî'den etkilenmiş ² olup, Farsça yanında külliyetli miktarda Türkçe şiir de söylemiştir ³.

Ârifî Çelebi, şimdilik Osmanlılar hakkında tam bir Farsça Şehnâme yazan şair olarak gözükmektedir. ⁴

25 Akçe ile şehnâme yazma görevine başlayan Ârifî Çelebi, eserin 30.000 beyti tamamlanınca maaşı 70 akçeye çıkarıldı ve yazılan kısımları resimlendirmek içinde evinde bir minyatür atölyesi kuruldu ve burada çalışmak üzere nakkaşlar tayin edildi.

Bölüm bölüm yazarak hükümdara gönderdiğinde bol ih-sana kavuşan Ârifî, başta, sonradan halefi olacak Eflâtûn-i Şîrvânî olmak üzere, nakkaşbaşı Şahkulu tarafından padişaha kötü bir şair olarak tanıtılmaya çalışıldı, ancak bir sonuç elde edilemedi. Çünkü, Âşık Çelebi'nin de dediği gibi, bu 60 bin beytin 10 bini, hattâ 20 bini kötü de olsa, geri kalan 30 bin beyti Ârifî'nin iyi bir sanatkar olduğunu göstermeye kâfidir.

1. Yazıcı, Tahsin, T.D.V. İA, aynı madde aynı yer.

2. Âhdî, Gülşen-i Şuarâ, İ.A. Kütüphanesi, T.Y. No. 2604, s. 84.

3. Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-sü'era, s. 221.

4. Yazıcı, Tahsin, T.D.V.İ.A. aynı madde, aynı yer.

^Arifi Çelebi,ömrünün son yıllarını Mısır'da geçir-
miş ve muhtemelen II. Selim'den,babası Kânûnî'den gördüğü
ilgiyi görmeyince,966'da (1588-59) Mısır'a gitmiştir. Üç
yıl sonra,yani 959 (1561-62) da orada ölmüş ve dedesinin
yanına defn edilmiştir.

‘ÂRİFÎ ÇELEBÎ’NİN ESERLERİ:

‘Ârîfî, sunduğumuz Fûtûhât-i Cemîlénin dışında bir çok mânzûm ve mensûr eser bırakmıştır. Bu eserler şunlardır:

1. Ebyât-i târîhiye (kendi şiirlerinden seçmeler) Farsça Divanı,
2. Feresûl-hayâl (Atın organları ile ilgili);
3. Hint seferine dâir iki bin beytlik Türkçe yazılmış bir eserdir.
4. Risâle fi'l-mu‘ammâ (mu‘ammâ sanatına dâir bir eser)¹.
5. Sefernâme-i Süleymân (Hadım Süleyman Paşa'nın) .
6. Sanemûl-hayâl (insanın organları ile ilgili);
7. Şehnâme-i Âl-i Osmâna
8. Vekâyi-i Sultân Bâyezîd mâa Selîm-Hân .

Ancak yukarıdaki eserlerin ikisi dışında hiçbir günümüze kadar ulaşmamıştır. Şimdi mevcut olan eserleri kısaca tanıtmaya çalışalım.

‘Ârîfî Çelebînin Şaheseri "Şehnâme-i Âl-i Osman"dır. Ârîfî, bu eseri beş cilt olarak planlamıştır. Hepsi de son derecede güzel minyatürlerle süslenen bu eserin I. cildi Peygamberlere, II. cildi Islâmiyet'in doğuşuna, III. cildi eski Türk devletlerine ve Selçuklular'a, IV. cildi Osmanlı devletinin kuruluşuna, V. cildi ise Kânûnî döneminin bir kısmına (1520-1555) ayrılmıştır. Bunlardan günümüze I. ve ciltlerin tamamı, diğerlerinden sadece son bölümü eksik IV.cilt ile II ciltten

1. DM, III/116-117

bir kaç minyatür gelebilmiştir. III. cilt ise tamamiyle kaybolmuştur. 60 bin beyit tuttuğundan bahsedilen Şehnâme'nin yaklaşık 36 bin beyti "Süleymanname" adını taşıyan V. cilti oluşturmaktadır. On beş satırlık dört sütun halinde güzel bir nesta'likle yazılan ve 69 minyatürle süslenmiş olan bu eser Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (1517 Hazine)¹.

Bu eser âharlı, kalın ve zerefşân kağıt üzerine güzel bir talikle yazılmış olup, 370 mm boy ve 254 mm eninde 617 yapraktan ibarettir.

Her sayfada 15 satırlık 4 sütun vardır ve 'AÎb. Amîr Beyg-i Şîrvânî eliyle 965 (1568) Ramazan'ın ortasında istinsâh edilmiştir. Gayet güzel müzehhep iki zahriye, iki ünvan sahifesi, Osmanlı üslûbunda 69 güzel minyatür vardır.

Sözbaşıları yaldız, kırmızı ve mavi mürekkep ile yazılmıştır. Köşelikli ve geniş bordürlü vişne çürüğü, Osmanlı cildi içindedir. Kapakların içinde şemse ve köşelik mevcuttur.

Ârifî'nin mevcut olan bir başka eseri "Vakâyi-i Sultân Bâyezîd ma'a Selîm Hân" adını taşımaktadır. Bu eser 20 Şaban 466 (28 Mayıs 1559) tarihinde II. Selim ile kadeşi Bâyezîd arasındaki savaşı tasvir etmektedir². Bu eser de âharlı kalın zerefşân kağıda yazılmış olup, 243 mm. boy ve 155 mm. eninde, 50 yapraktan ibarettir. Her sayfada güzel bir talikle iki sütun halinde yazılmış, 12 satır vardır.

1. Yazıcı, Tahsin, aynı madde, aynı yer.

2. Yazıcı, Tahsin, aynı madde, aynı yer.

Yaklaşık bin beyitlik bu mesnevînin cetvelleri renkli, müzehhep ve yaldızlıdır. Etrafı vişne çürüğü olan bu eserin cilti deridendir ¹.

Bu eserin bir nüshası Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde (Mûzaffer Üzak Koleksiyonu nr. 84), bir diğeri Topkapı Saray, Müzesi Kütüphanesi'ndedir (Revan nr. 1540) ².

1. Karatay, s. 60

2. Yazıcı, Tahsin, aynı madde, aynı yer.

METNİ SUNULAN ESERİN ÖZETİ VE TARİHİ DEĞERİ

A. ESERİN ÖZETİ

Bu kitabın konusunu Kânûnî Sultan Süleyman döneminde, 959 h.k. (1552 m.) yılında ,Macaristan bölgesindeki Temişvar, Peçi ve diğer kalelerin fetihleriyle ilgili bilgiler oluşturur21 bölümden ibârettir. Bu bölümlerde anlatılanlar kısaca şöyledir :

1. Mehmet Paşa'nın Savaş için ordu göndermesi:1

Mehmet Paşa'nın emrinde olan Rumeli komutanları, kuvvetleri ile birlikte Sofya tarafına hareket ederler. Peçi kalesinden Beretta ve Ferenduş adlı iki komutan baş kaldırarak, Tise nehrinden geçen gemileri rahatsız ederler. Bunun üzerine Mehmet Paşa savaş hazırlığı yapar ve Peçi tarafına hareket eder.

2. Mehmet Paşa'nın Peçi Kafirleri İle Savaşı 2 :

Bir kaç gün yol aldıktan sonra, Peçi kalesi uzaktan görünür. Mehmet Paşa,kalenin kuşatılmasını buyurur ve savaş başlar. Kale, her taraftan ateşe verilir. Mehmet Paşa at binerek savaşı meydanına gelir ve ordusuna coşkulu ve hareketli bir nutukta bulunur. Nihayet şiddetli çarpışmalar sonunda binlerce düşman askeri ölür ve Peçi kalesi fethedilir. Büyük miktarda altın ve mücevher ele geçer.

1. Bk. Metin, s. 3-8

2. Bk. Metin, s. 8-14

Burada hristiyanlığın izleri ortadan kalkar ve bütün kiliseler camiye dönüştürülür.

3. Mehmet Paşa'nın Poşkrek Kâfirleri ile savaşı ¹ :

Mehmet Paşa, Peçi kalesinin fethinden sonra, Temeş nehri kıyısındaki Poşkrek kalesine doğru hareket eder. Kale gözcüleri bir ordunun yaklaştığını ve başında kimin bulunduğu haberini verirler. Öte yandan kalede yaşayanlar, zaten Beretta'nın durumunu bilmektedirler. Bu nedenle teslim olmaya karar verirler ve Mehmet Paşa'ya elçi gönderirler. Bunun üzerine Mehmet Paşa onlara aman verir. Ancak, hepsi de vatanlarını terketmek zorunda kalır. Bu arada, Araç ve Beşnoy adlı kaleler de fethedilir.

4. Cinate Kalesi Kâfirlerinin aman istemesi ² :

Bu kalede olanlar da Beretta'nın başına gelenler ve Poşkrek'teki olaylar üzerine Mehmet Paşa'dan aman dilerler ve kaleyi boşaltırlar.

5. Malkoç ve Ulama'nın Kâfirlerle savaşı ³ :

Mehmet Paşa, Cinate kalesini aldıktan sonra ilerlemeye devam ederken, düşmanın baş kaldırması haberi gelir. Bunun üzerine Mehmet Paşa, Malkoç ve Ulama adlı komutanlarına başkaldırıyı bastırma emri verir. Yapılan çarpışmada 200 düşman öldürülür ve bu iki akıncı beyi görevlerini başarı ile tamamlayarak ordularına katılırlar. Dönerken yollarının üstünde bulunan Bakuve ve Batalek adlı iki kaleyi de ele geçirirler.

1. Bk. Metin, s. 14-19.

2. Bk. Metin, s. 19-22.

3. Bk. Metin, s. 22-25.

6. Mehmet Paşa'nın Lipove (Lipva) kalesine varması ¹ :

O civarda Libabad adlı bir kale vardır. Bu kalede yaşayanlar Beretta'nın halinden haberdar oldukları için hemen kaleyi terkederler. Mehmet Paşa, akıncı beyi Ulama'yı bu kalenin komutanlığına getirerek yoluna devam eder. Yolunun üstündeki Felnak ve Catlak adlı kaleleri de fethettikten sonra Demeşgar (Temişvar)'a doğru ilerler.

7. Lipove kalesine Papas'ın ordu göndermesi ² :

Papas, Mehmet Paşa'nın fikrinden haberdar olunca, ordusu ile Lipove'ye hareket eder. Felanek'te olan Serdar Mahmud düşmanı karşılar. Ancak, Papas tarafından öldürülür. Ve anılan iki kale yeniden düşman eline geçer. Papas, daha sonra, Ulama ile karşılaşır. Çarpışmalar otuz gün boyunca aralıksız devam eder. Darda kalan Ulama, Tanrı'ya yakarıшта bulunur ve nihayet düşman tarafından gönderilen bir elçi ateşkes önerisinde bulunur. Bunu müteakip, Ulama ordusu ile kaleyi terkederken ovada ilerlemeye başlar. Ne var ki, düşman verdiği sözde durmayarak, üç bin kişilik bir orduyla tekrar saldırıya geçer. Ulama oku ile Papas'a saldırır ve onu öldürür. Daha sonra Belgrad'a gelir.

8. Kâfirlerin Sekdin'e saldırısı ve Ali Paşa'nın yardımı ³ :

Angrus'tan biri, düşmanın bin kişilik orduyla Sekdin'e saldırmasının haberini iletir. Bunun üzerine padişah, Budin mîrmîrânı, Ali Paşa'ya oraya gitmesini buyurur. Ali Paşa'nın ordusu bire üçyüz daha az olmasına

1. Bk. Metin, s. 25-28.

2. Bk. Metin, s. 28-34.

3. Bk. Metin, s. 34-40.

rağmen iki ordu karşı karşıya gelir ve muharebe başlar. Sonunda düşman yenik duruma düşer, ama kâfirlerin bir kısmı bir manastıra sığınır. Ali Paşa da o manastırı yakarak, kâfirlerin tümünü öldürür. Sonra padişaha zafer haberini gönderir ve ödülü hak eder.

9. Sahibkiran'ın Kostañtiniye'den Edirne'ye hareketi¹:

Güzel bir günde padişah Kostañtiniye (İstanbul)'dan Edirne'ye doğru yola çıkar. Yolda Tunca, Arda ve Meriç nehirlerinin kıyısında mola vererek bir kaç gün avla meşgul olur. Dinlendikten sonra tekrar İstanbul'a döner.

10. Erdel'e kralın ordu göndermesinden padişahın haberdar olması²:

Bir gün birisi Ferenduş'un Erdel'e ordu gönderdiği haberini getirir. Padişah yanında olan vezirlere bir gösterir ve ikinci vezir Ahmet'e, Erdel'e gitmesini emreder. Ahmet Paşa fermanı alır. Rumeli ve Budin komutanları ile üçbin kişilik bir ordunun başında Angrus tarafına hareket eder. Aynı zamanda kırk bin kişilik Akhiçıyan ordusu da harekete geçer.

11. Ahmet Paşa'nın ordusu ile Edirne'den Demeşgur (Temişvar) tarafına hareket etmesi³:

Ahmet Paşa padişah'tan izin aldıktan sonra Temişvar'a hareket eder. Tuna nehrinin kıyısında çadırlar kurdurur. Ote yandan Mehmet Paşa, Rumeli ordusu ile Belgrad'dan hareket eder. İki ordu birleşir ve Tuna nehrini geçerek Temişvar tarafına hareket eder.

1. Bk. Metin, s. 40-42.

2. Bk. Metin, s. 42-46.

3. Bk. Metin, s. 46-50.

12. Demeşgur hisarının tarifi ¹ :

Çok büyük bir hisarı olan bu kalenin burçları çok yüksektir. Yanından büyük Temeş ırmağı geçmektedir. Yünşançık adlı komutan yaklaşmakta olan orduyu görünce, kalenin kapısını kapattırır ve ordusuna gelip gördüklerini anlatır. Bir sabah Ahmet Paşa, polatlı zencirlerle nehrin üstüne bir köprü yapılmasını emreder.

13. Kâfirlerin Ahmet Paşa'nın atını topa tutması ¹ :

Bir sabah Ahmet Paşa bir taraftan, Mehmet Paşa diğer taraftan at binip çevrede dolaşmaya çıkarlar. Bu sırada düşmanlar Mehmet Paşa'yı uzaktan görürler ve onu topa tutarlar. Mermilerden biri Ahmet Paşa'nın atına isabet eder. Bunun üzerine askerler koşup, Paşa'yı kurtarırlar ve bu nedenle savaş başlar. Düşmanlar her taraftan yoğun ateşe tutulur.

14. Temeşvarlıların aman istemesi ²:

Düşmanlar korkularından sığınaklarında beklerken işin sonunu merak ederler. Bu arada hem zaman kazanmak, hem de surları onarmak amacıyla Ahmet Paşa'dan aman isteğinde bulunurlar. Paşa onlara aman verir; ancak, düşmanlar hileye başvururlar. Durumdan haberdar olan Paşa, yeniden topçulara ateş emri verir. Düşman güçleri yine sızlanmaya başlarlar.

15. Temeşvarlıların ikinci ve üçüncü kez aman dilemeleri ve pişman olmaları ³ :

Düşmanlar, yoğun top ateşi karşısında dayanamayıp, yeniden aman isteğinde bulunurlar. Paşa isteklerini kabul eder ve onlara kaleyi terketmelerini emreder. Düşman kuvvetleri kaleyi terkedeceklerini emreder. Düşman kuvvetleri kaleyi terkedeceklerine saldırıya geçerler. Bu olaylar aman dileme, sözden dönme ve çarpışma şeklinde üç kez tekrarlanır.

1. Bk. Metin, s. 51-54

2. Bk. Metin, s. 56-60.

3. Bk. Metin, s. 60-69.

4. Bk. Metin, s. 69-73.

16. Mehmet Paşa'nın kâfirlerle savaşı ve onların kaleye sığınması ¹ :

Aralıksız süren çarpışmalar tam bir ay sonra biter. Bir sabah Mehmet Paşa işi kesin olarak bitirmek üzere muharebeye başlar. Ormandaki ağaçları söktürür ve yakar. Bunun ardından top, tüfek, hançer, kılıçla şiddetli bir taarruza geçer. Muharebe meydanı cesetle dolar. Sonunda bazı düşman askerleri kaleden kaçmayı başarırlar ve Mehmet Paşa galip gelir.

17. Kâfirlerin sözlerinden dönmeleri ve ölmeleri ² :

Ahmet Paşa'nın affından yararlananlar hile ile yanlarına esirleri de alarak gizlice kaçarlar. Durumdan haberdar olan Paşa çok sinirlenir ve esirlerle Müslümanlar hariç kalan bütün düşman askerlerini kılıçtan geçirir.

18. Temeşvar ve diğer kalelerin fethi ³ :

Ahmet Paşa bu kalenin fethinden sonra, kalenin tamirine başlar. Tüm manastır ve kiliseler camiye dönüştürülür. Hâsım adında bir komutanı oraya kale beyi tayin eder. Yolunun üzerinde bulunan Lipoye, Felanek ve yaklaşık altmışa yakın kaleyi fetheder ve Solnok kalesine doğru yola çıkar.

19. Solnok kalesinin Fethi ⁴ :

Ahmet Paşa hızla ilerler. Kalenin komutanı bu haberi duyunca, paniğe kapılır. Kendi komutanları ile Temeşvar'da geçen olayları konuşur ve çare arar. Sonunda savaşa karar verilir. İki ordu arasında savaş başlar. Bu arada düşmanın cephaneliğinde büyük bir patlama olur ve

1. Bk. Metin, s. 73-80.

2. Bk. Metin, s. 80-83.

3. Bk. Metin, s. 84-86.

4. Bk. Metin, s. 87-97.

cephanelik havaya uçar. Bir taraftan kale içindeki yangın, diğer taraftan dışardan yağın top mermileri düşmanı iyiden iyiye zora düşürür. Bu sırada bir kaç asker kale komutanını atından düşürerek bir tabancayla öldürürler ve Paşa'nın huzuruna getirirler. Düşman askerleri komutanlarını o halde görünce ne yapacaklarını bilemezler ve panik içinde kendilerini Tise nehrine atarak köpekbalıklarına yem olurlar. Böylece bu kale de fethedilmiş olur.

20. Eğri kalesinin kuşatılması ¹ :

Daha sonra Ahmet Paşa, Eğri kalesine hareket eder. Burası çok güzel bir bölgedir. Paşa kös çaldırarak savaşı başlatır. Osmanlı ordusunda da yaralı sayısı ve zâyiât çok olur. Savaş devam ederken boşanan sağnak yağmur meydanaiki ateşi söndürür.

21. Kışın yaklaşması ve ordunun dönüşü ² :

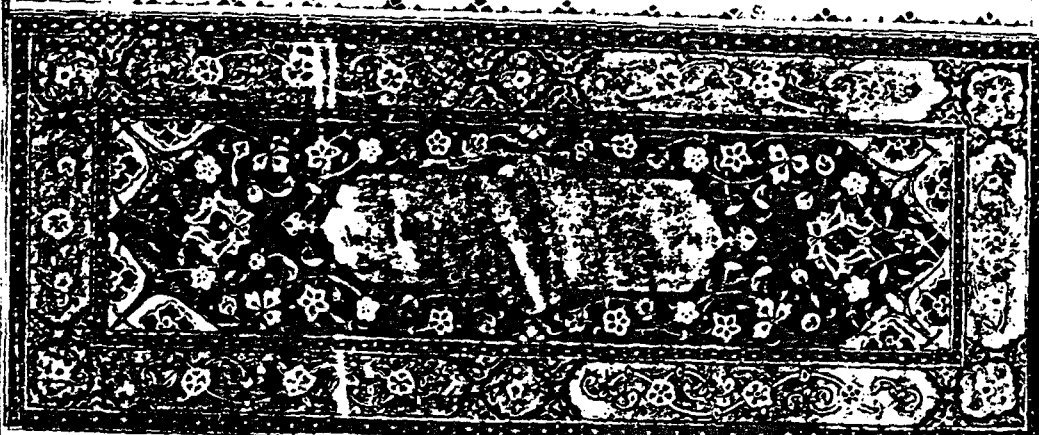
Bu sıralarda Padişah'tan Ahmet Paşa'ya "geri dön" emri gelir. Paşa da Bidun ordusunu hemen Bidun'a gönderir ve kendisi Tuna nehrini geçerek Erdel'den Edirne'ye hareket eder. Padişah'tan layık olduğu ödülü alır ve metin sona erer.

1. Bk. Metin, s. 97-102.

2. Bk. Metin, s. 102-104.

B. TARİHÎ DEĞERİ

Bilindiği gibi, şehnâmecilik ,devlet teşkilâtında özel bir makam yapısına büründükten sonra, bu işi meslek edinenler önemli olayları manzûm veya mensûr olarak tespit etmeye çalışmışlar; ancak zaman zaman olayları iğrak halinde abartmaktan da geri durmamışlardır. Bunda, anılan makamın resmî bir makam hüviyetinde bulunması ve şehnâmelerin, padişahların fermanları ile yazılmasının da etkili olduğu ve bu yüzden şehnâmecilerin, hükümdarı rahatsız etmekten çekindikleri için başarısızlıkları bile başarı hânesinde göstermeye çalıştıkları söylenebilir. Metni sunulan eserde ölü sayısı ve savaş sonucu gibi yerlerde de abartma göze çarpmaktadır. Ancak, eserde geçen tarihler, yerler ve kalelere ait bilgiler doğrudur. Bu yönden ,eserin tarihi ağırlığı da göz ardı edilemez.

یکی صبح آرات جوین
جوانان پیر و سر آمد شد
رسیده پی خضر رخا کرد
ز سپاسدن ناف آمو را غ
بر آورده ز کس زنده کوی
شنیده دران موسم پر ط
سکمی که ده تخیر آن در شکار
سکمی که ده غم کل و بو پستان
ر پاید و مبلوم و طام

جهان شسته از کل و چشم
ع و سپاس کلش سبی شد
شده چشمه چشم و زلال جود
پار و شکسته زمین را غ
ز غنبر حد کشته کافور
بیکند و مردم سزنی ط
جهان شسته بر چشم آمو
بکلمای پستان شده بو
سکمی استغ و کمی را بد

نهالان علیا بر افراشته
در خزان زهر تماشای را غ
همه و شتهای پیر و خنده
بقعه خال و خط شک
ز سپهره خال و خط شده
ر پانیده از ادرنه باج
سکمی که دو بازش ز خون
کمی شته از بر پر شکله
ز ناکه بسپع شده واکر

سوار اکلمای بنیاشته
بدر کرده سپر باز دیوار با غ
همه چشمه آب حیوان شده
ز ناف و حب شک کرده بر
رخ چشمه پر حبلو و شده
بنیای سب و نوای قح
پراز دانه لعل روی النک
در داد و کجشاده بر داد خو
یکی منی و ادرنیان خمر

METNİ SUNULAN ESERİN TAVSİFİ DİL VE İMLA ÖZELLİKLERİ İLE EDEBİ SANATLAR

A. ESERİN TAVSİFİ:

Şimdiye kadar tek nüshası bilinen "Futûhat-i Camîle " "Hazine 1592" numarası ile Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde korunmaktadır ve 330 mmx2245 mm ebadında 31 yapraktan ibârettir. Aharlı, zerefşân kağıt üzerine güzel bir talikle yazılmıştır. Her sayfada dört sütun halinde 12 satır vardır. Abû Turâb al-Hasanî al-Husaynî al-Hattât Hûbi-i Şîrâzî adlı bir hattat tarafından 964-1558 Ramazan'ının sonlarında istihsân edilmiştir. Serlevhası müzehhep sözbaşları ve cetveller mavi, altın yıldızlıdır. 7 adet Osmanlı minyatürü vardır. Miklepli, yıldız Şemse ve Köşelikli, kırmızı cilt içindedir.

Bu eserde Ârifî'nin adı herhangi bir şekilde geçmemektedir. Ancak Arifî'nin bir başka eseri Süleymânnâme'nin ilgili bölümü ile benzerliği ve aynı kişi tarafından süslenmesi, Futûhat-i cemîle'nin de Arifî'ye ait olduğu hususunda herhangi bir şüpheye yer bırakmamaktadır.

Eserin özetinde de söylediğimiz gibi 1200 beyitten oluşna bu eser, Kânûnî Sultan Süleymân döneminde, 959 (1552) yılında, Temeşvar, Peçi, Lipva ve Eğri kalelerinin fethini tasvir etmektedir. Eser mütekârib (Faûlun Faûlun Faûlun Faul) bahrinde yazılmıştır.

B. DİL VE İMLA ÖZELLİKLERİ:

Mesnavî tarzında yazılan bu eser, Ârifî Fethullah Çelebi'nin dile hâkim, kudretli bir şair olduğunu göstermektedir. Şair bir Arap ülkesinde doğmasına rağmen, eserinde Arapça kelimeleri mümkün olduğu kadar az kullanmaya özen göstermiştir. Ancak, aparça kökenli kelimelerin yanı sıra, "Kraliçe" gibi Batı kökenli kelimeler de eserde göze çarpmaktadır. Meselâ;

کزن آن قمرالیه شوم بخت ره بی وفا بی پذیرفت سخت

Şair bu eserde vezin icabı ile fiil, zamir ve edatların kullanılışında bazı tasaruflarda bulunmuştur. Bunların belli başlılarına şu şekilde özetlemek mümkündür:

Şair, bazı fiilleri değişik yazılım şekillerinden yararlanarak kullanmaktadır. Mesela افتادن fiilinin "فتادن" ve "اوفتادن" şeklinde yazılışlarında olduğu gibi:

هر چه کرد چون سندر دوس فتادند در خرد رفت در عروس

ve

چو بر حصن دشمن فتادش نگاه چنین گشت باطل روی سپاه

1. Bk. Metin, s. 43/9.

2. Bk. Metin, s. 20/2

3. Bk. Metin, s. 11/11

Mutlak gereklilik kipinde " باید " yardımcı fiilinden sonra asl fiil hafif mastar halinde kullanılırken, şair asıl fiili geniş zaman gövdeesi (madde-i muzâri) halinde bırakmıştır. Meselâ:

زمیدان گزشتد راه حصار همان باید اندیش در حارزار

beytinde باید اندیش yerine باید اندیشید şekline yer vermiştir.

Bazen vezin zarûreti ile çok az kullanılan fiillerden yararlanmıştır. Meselâ:

ز رخسیدن تیغ الماس برق چال شد به دریای آسمان غرق

Bazı yerlerde hemze, yâ-y vahdet (birlik ya'sı) yerine kullanılmıştır. Meselâ:

نجات بر اندام او جامه سعادت ز منسوب نامه

Bazı beyitlerde " می " eki " می " yerine kullanılmıştır. Meselâ :

به جدش تنم میل دارد می خرامی به تعلیل دارد می

veya

همی خواهم ای مونس سر قرار گشودی دگر ره میان بهر ساز

1. Bk. Metin, s. 29/12 ,

2. Bk. Metin, s. 15/9 .

3. Bk. Metin, s. 4/4; ayrıca bk. 15/3, 19/10, 68/6 .

4. Bk. Metin, s. 16/7 .

5. Bk. Metin, s. 44/5 .

beyitlerinde olduđu gibi

" نى " ve " نه " Zaman zaman olumsuzluk ifâdeleri " şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Meselâ :

اجل چون نه نیرد گریبان مرد نه ملخص اندناید نه نیرد

Gönel olarak " نیر " kelimesi " از " harfi izâfesi ile birlikte gelir. Ama bazen vezin icabıyla bu kelime yalnız kullanılmıştır. Mesela :

زخون بی آهوی معبود ماه نیر آهوی حسن سدهم دشتگاه

Ayrıca bitişik şahıs zamirleri vezin dolayısıyla başka yerlerde kullanılmaktadır. Meselâ :

هو بر حسن دشمن قتادش نگاه خنیش گفت باجل روی سپاه

Edatlara gelince, yine vezin geređi ile ya yer deđiştirmekte, ya da başka edatların anlamlarında kullanılmaktadır. Meselâ, aşağıdaki beyitte " ب " edatı " با " yerine kullanılmıştır :

نهالارم علم ما نه امر است هوا را نه طربا سپاست

1. Bk. Metin s, 12/5
2. Bk. Metin, s. 96/7
3. Bk. Metin, s. 11/11
4. Bk. Metin, s. 1/2

Yine " بر " kelimesi pekiştirme edatı olarak kullanılmıştır :

اولامای فرخ لمانی به چیت
بر او بر به پیوسته تیر خدنگ

Bazı beyitlerde " اندرون " edatı " در " yerine kullanılmıştır. Meselâ :

یکی دیده بانی عکس جگواه
به دست اندرون دید کرد سیاه

Bazı beyitlerde " در " edatı " بهادر " şeklinde kullanılmıştır. Meselâ :

ز ناله به سردار دشمن رسید
کمان را به تیر نر اندر کشید

Farsça şiirinde genelde mısra " 9 " harfiyle başlamaz. Ama şairin bu kuralı göz ardı ederek, beyte bu harfle başladığı da görülmektedir :

و یاد در عشق کوئی از صفا
قرآن برده با ماه نو در دو جا

Bazı beyitlerde vezin bozukluğu vardır ve bu bozukluktan dolayı bazen kulağa hoş gelmeyen ifâdelere rastlanmaktadır. Meselâ :

بسم طبرک ملکی درود آب
بر آینه صیقل نایلاب

1. Bk. Metin, s. 32/12; ayrıca bk. 34/9.
2. Bk. Metin, s. 15/6; ayrıca bk. 15/14; 15/12, 16/2.
3. Bk. Metin s. 33/1.
4. Bk. Metin, s. 11/4.
5. Bk. Metin, s. 41/12.

Şair bazı misraları başka yerlerde tekrar kullanmaktadır.

Meselâ :

همه روز به نگاه خمسته زاهد در آن خطه آیین عسرت زاهد

همه روز به نگاه خمسته زاهد در آن خطه آیین عسرت زاهد

Bedi sanatlardan teşbih, istiâre gibi sanatların yanısıra, eserinde rastlanılan en önemli sanatlar kısaca aşağıda olduğu gibidir :

Kalb sanatı :

بفرموده موسم ایللیان سر بر سر کشیدند گردش حصاری دگر
(دگر - گرد)

İştikâk sanatı :

رسانده به مظلوم و ظالم مراد یلی را به تیغ و یلی را به داذ
(مظلوم - ظالم)

Tenâsub sanatı :

در ساید رخ ناعب آهو دروغ بر از مشق گشته زمین را دروغ
(ناعب - آهو - مشق)

Tezat sanatı :

سگاری از آینه هم بوسه بخت گریه دشمنی و گریه دوستی
(دشمنی - دوستی)

1. Bk. Metin, 41/9 .
2. Bk. Metin, 42/3 .
3. Bk. Metin 9/12 .
4. Bk. Metin 2/8; ayrıca bk. 12/19, 33/8 .
5. Bk. Metin 1/7; ayrıca bk. 16/5, 23/6, 25/3 .
6. Bk. Metin 3/2 .

SUNULAN METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL

Fütûhât-ı Cemîle'nin metni hazırlanırken satır kenarlarında yazma nüshanın sayfa numaraları parantez içinde kaydedilmiş ve konu başlıkları her sayfanın üstündeki cetvelde gösterilmiştir.

Bütün izâfetler işaretlenmiş ayrıca vezin gereği uzun okunması gereken yerlerde izâfet kesresi yerine kısa dik bir çizgi konulmuştur. Bunun yanısıra, mümkün olduğu kadar, noktalama işaretlerinin konulmasına çalışılmıştır. Öte yandan, yazma nüshada eksik olan kelime veya kelimeler, olması gerektiğini düşündüğümüz şekliyle parantez içine alınırken, okuyamadığımız kelime veya mısraların yerine soru işareti konulmuştur. Yanlış yazıldığı hükmüne vardığımız kelime veya kelimeler ise, doğru şekliyle metinde gösterilmiş, ancak okuyucuya kontrol imkânını sağlamak düşüncesiyle, yazma nüshadaki orijinal şekilleri veya tek nokta ile yazılan (پ), (ج), (س) ve (/) harfleri, üç noktalı olarak, serkecsiz yazılan (ع) ve (ك) harfleri de serkecli olarak yazılmıştır.

İ N D E K S

1. ŞAHİS İSİMLERİ

A

- Ahî Ahmet Çelebi, 5 .
Amasyalı Hamdullah, 5 .
Ârifî Fethullah Çelebi, 10,12,
13,15, 29 .
Ahdî, 15 .
Âşık Çelebi, 15 .
Âli. b. Amîr Beyg-i Şîrvânî, 18 .
Âtîâr, 6 .
A. Naci Tokmak, Prof.Dr., 14 .
Âşafî, 16 .
Âlî Edâ'î-î Şîrâzî, 17 .
Âlâaddîn Mansûr-i Şîrâzî, 19 .
Abdülhamid II, 19 .
Abdullâh-i Gubârî, 19 .
Ahmet Paşa, 23,24,25,26 .
Ali Paşa, 23 .
Abû Turâb Hûbî-i Şîrâzî, 29 .

B

- Bakî, 3,4 .
Bâyezid II, 18 .
Barbaros Hayrettin Paşa, 10 .
Behiştî-i Maşkûkî, 12 .
Beretta, 21,22 .

C

- Calal al-Din-i Rumi, 6 .
Cemâli b. Hasan-i Şûşterî, 12 .

D

- Derviş Mehmed Çelebi, 14 .

E

- Ebussuûd, 4 .
Elkâş Mîrzâ, 14,15 .
Eflâtûn-i Şîrvânî, 8,15 .
Ebu'l Fazl Ahmed b. Velî-
yüdd , 7 .
Edirneli Saba'î , 7 .

Enverî, 8

Eyyûbî, 9

F

Fuzûlî, 3,4 .

Fâtih, 5.

Firdavsî-i Tûsî, 6 .

Futûhî, 9 .

Ferendûş, 23 .

G

Gazza, 20 .

H

Haydar Ağa, 14 .

Hadım Süleyman Paşa, 17.

Hoca Dehhânî, 6 .

Hadîdî, 15 .

İ

İbn Kemal, 3 .

İdrîs-i Bitlîsî, 5.

İsmail, 11.

İbrahim Paşa, 12 .

K

Kınalızâde, 4 .

Kamâl-i Hucandî, 7.

Kemal Reis, 7 .

Kâşîfî, 7.

Koca Davud Paşa, 7 .

Kasım, 25 .

L

Lokmân b. Sayyid Huseynî-i Aşûrî

12,10

M

Murat III, 18, 13 .

Muhammed-i Hudâbanda, 12.

Murat IV, 13 .

Mülhemî, 13 .

Macaristan, 20 .

Mehmet Paşa, 20,21,22,23,24,25.

Malkoç, 21 .

Mecdî Efendi, 3.

Muzaffer Özak, 11.

Murad II, 13 .

Mahmud Paşa, 22 .

Mîr Sayyid 'Alî b. Muzafer-i

Tûsî, 14 .

Mahremî, 15 .

Mehmed III, 17.

N

Nevî, 4

Nizâmî, 15,6 .

Q

Osman Paşa Kukul, 12 .

Osman II, 13 .

P

Papas, 22 .

R

Ruhi, 4 .

Rumûzî, 10 .

S

Sultan Süleyman, 1,2,3,15,9,10 .

Seydi Ali Reis, 5 .

Serezli Makamî, 5 .

Selim II. 16. 8,10 .

Sadreddin, 19 .

Selçuklular, 10, 17 .

Salmān-i Sāvaci, 13 .

Sinoplu Safa'i, 13 .

Sarı Kemal, 13 .

Seyyid Lokmān, 16 .

Safa-i, 18

Ş

Şeyh İbrâhîm-i Gülşeni, 14 .

Şahkulu, 15 .

Şehdi, 8 .

Şehzade Mehmet 13

T

Taşlıcalı Yahya, 4 .

Tâlikîzâde, 10,11 .

U

Uzun Firdevsî, 18 .

Ulama, 21,22 .

Y

Yavuz Sultan Selim, 6 .

Yetimi, 10 .

Z

Zatî, 3,4 .

2. YER İSİMLERİ

A

Asvan, 1 .
Azak Denizi, 2 .
Avusturya, 2 .
Adriyatik denizi, 2.
Akdeniz, 2 .
Araç, 21 .
Ağrus , 22,23 .
Arda, 23 .
Akhıçıyan, 23 .

B

Bosna, 13 .
Bağdat, 15 .
Budin, 22,26 ,
Beşnoy, 21 .
Bakuve, 21 .
Batalık, 21 .
Belgrad, 22,23 .

C

Cebelitarık, 1 .
Cerbe, 10 .
Cinate, 21 .
Catlak, 22 .

E

Edirne 23,26 .
Erdel, 23,26 .
Eğri, 26,29 .

F

Fırat, 1 .
Felnak, 22,25 .

G

Gürcistan, 2 .

H

Hindistan, 3,7 .

İ

İran ,2,6,8,9 .
İskenderiye, 2 .
İstanbul, 3,12,13,23 .

L

Lipove (Lipva) 22,25,29 .
Libabad, 22 .

M

Mısır, 14,16 .
Midilli Adası, 8 .
Meriç, 23 .

N

Nil, 1 .

P

Peçi, 20,21,29 .

Poşkek, 21 .

R

Rumeli, 20 .

S

Sofya, 20 .

Sekdin, 22 .

Solnok, 25 .

T

Tuna, 1,23,26 .

Trablus, 2 .

Tebriş, 12 .

Temişvar, 20,22,25,29 .

Tise, 20,26 .

Temeş nehri, 22,24

Tunca, 2,23 .

V

Varna, 7 .

Y

Yemen, 10 .

3. KİTAP İSİMLERİ

D

Düstûrname, 15 .

E

Ebyât-i Târîhiye, 17 .

F

Feresûl-hayâl, 11 .

Fihrist-i Şâhan, 11 .

Fütûhât-i Süleymanî, 11 .

Fütûhu'l - 'Acem ., 12 .

Fütûhat-ı Cemîle, 28,29 .

G

Gazanâme-i Rum, 7 .

Gazâ-i Süleymanî, 12 .

H

Heşt Bihîst, 11 .

Hunername, 12 .

Hünkârname, 18 .

K

Kutbname ,18 .

M

Macâlis al-nafâis, 4 .

Muhît, 5 .

Mir'ât-i Kâinât, 5 .

Menâkıb-i İbdahim-i

R

Risâlef i'l-mu'amma, 17 .

S

Sefernâme-i Süleyman, 9,17 .

Süleymanname, 18 .

Selâtinname, 7

Selimname-i Edâ'î, 11 ,

Selimname, 11 .

Sanemûl-hayâl, 17 .

Ş

Şehnâme-i Behîstî, 12 .

Şehnâme-i Selîm Han, 12 .

Şehinşahnâme, 12 .

Şehinşahnâme-i Murat III, 13

Şehnâme-i Âl-i Osmânî, 17 .

Şehinşahname veya mir'ât-i
Osman, 13 .

Şahnâme, 19

T

Tevârih-i Âl-i Osman, 8 .

V

Vekâyi-i Sultan Bayezîd -

ma'a Selim-Han, 17,18 .

Z

Zubdetût-tûmar, 12 .

فتوحات حمیلہ

عارفی فتح اللہ چلبی

بہ تصنیع و اہتمام
داود ابراہیمی

زیر نظر دکتر محمد کانار
دانشیار گروہ زبان و ادبیات فارسی
دانشگاه استانبول

استانبول - ۱۹۹۱

فهرست مطالب

صفحه
۳

عنوان

۱- لشکر کسیدن حضرت مهرداد یاسا به غرم غزا

۸

۲- جنگ حضرت مهرداد یاسا با حاکمان قلعه یغی

۱۴

۳- جنگ حضرت مهرداد یاسا با حاکمان قلعه یسارت

۱۹

۴- امان خواستن لقا و قلعه جنانه

۲۲

۵- جنگ ملقوج و الامه بالشکر لقا

۲۵

۶- رسیدن حضرت مهرداد یاسا به قلعه لیوه

۲۸

۷- لشکر کسیدن یاسا لعین بر سر قلعه لیوه

۸- هجوم کردن حاکمان به حصار سگدین و رسیدن علی یاسای
سیر سیران بدین بحد اهل حصار

۳۴

۹- غزیت صاحب قران از قسطنطنیه به عشر نگاه محیی ادرنه

۴۰

۱۰- آگاهی یافتن صاحب قران از لشکر کسیدن قرال به ملک اردل
و هجوم لقا

۴۲

۱۱- غزیت احمد یاسا از ادرنه به جانب دمشق بالشکر

۴۹

صفحه	عنوان
۵۱	۱۲ - ترفیع حصار دمستار
۵۵	۱۳ - به طوب زدن کافران اسب پاسای مسار الیه
۶۰	۱۴ - امان خواستن دمستاریان و باز نقض پیمان نمودن
۶۹	۱۵ - امان خواستن دمستاریان بار دوم و سقوط و باز پیمان شدن
۷۳	۱۶ - جنگ متحد با اسب با لغار و هنریت کافران به حصار
۸۰	۱۷ - نقض پیمان نمودن لغار و به قتل رسیدن
۸۴	۱۸ - فتح شدن قلعه دمستار و قلعه های دیگر
۸۷	۱۹ - فتح قلعه صلینوق
۹۷	۲۰ - رزم قلعه آگری
۱۰۲	۲۱ - رسیدن رستمان و مراجعت لشریان
۱۰۵	۲۲ - فهرست اعلام ، اشخاص ، اماكن
۱۰۸	۲۳ - فهرست سلاطین مورد استفاده در جنگ
۱۱۰	۲۴ - فهرست ستارگان و بروج

یکی صبح آراسته چون عروس

نهالان علم‌ها برافراشته

جوانان سبزه سرآمد شده

درختان ز بهر تپاسی راغ

رسیده پی خضر بر خاک زرد

همه درشته‌ها سبز و خندان شده

ز ساییدن ناف آب آهوی سراغ

بنفشه به خال و خط مشک‌گون

بر آورده نرگس ز هر گوشه سر

جهان گشته از گل چو چشم خروس

هوا را به گل‌ها بیناسته

عروسان گلشن سهی قد شده ۳

بدر کرده سرها ز دیوار باغ

سده چشمه سیم و زمین لاچورد

همه چشمه‌ها آب حیوان شده ۶

پراز مشک گشته زمین را دماغ

ز نافه حب مشک کرده بیرون

ز عنبر جدا گشته کافور تر ۹

رخ چسبه بر جلوۀ بط سده	ز سبزه لب خاب نو خط سده
بیفتنده مردم بیزمی بساط	سهنسۀ در آن موسم پر نشاط
به مینای مینو نوای قدح ۳	رسانیده از ادرنه با فرح
جهان گسته بر چشم آهوسیه	گهی کرده نخجیر آن دستگاه
پراز دانه لعل روی النک	گهی کرده بازس ز خون طنگ
ز گلهای بستان سده بوستان ۶	گهی کرده غرم گل و بوستان
در داد بلسا به برداد خوان	گهی هسته از بهر پر سن کلاه
یلی را به تیغ و یلی را به داد	رسانده به مظلوم و ظالم مراد
یلی منهن داد زینسان خبر ۹	ز ناله به سمع سم دادگر
فتاده یلی فتنه فتنه خواه	آله در ملک اردل میان سپا
سده رشته عهدسان ست سنت	همه آن طرف را به دارای تخت
چو تیغ سهنسۀ دور و گسته اند ۱۲	به هم سرکشانس عدا گسته اند

۳ لشکر کشیدن حضرت محمد پاشا به عزم غزاه

به مکر فرزندش سر سپاره همه گشته اند از سر محمد ساره

سگان را از آنجا که هم پوستیست گهی دشمنی و گهی دوستیست

دوست را به هم کین بود آثر مان که با سدی بی جیفه اند میان ۳

چو نبود قتاده لسی در گذر به لیسند سدا دم یلدگر

سگ و میس با هم زنا داشتی کند آستی لیک گرگ آستی

اگر آنک نبود مراسان سبان بود گرگ بره سگ پاسبان ۶

ز احوال اردل چو داری تن سدا که برست از آن خل بت

در اندیشه سدا خاطر روشنش که خاری چنان رست در گلشنش

۹ لشکر کشیدن حضرت محمد پاشا به عزم غزاه

بفرمود در دم که بنود میان پی کین سپیدار روم ایلان

کشید از لهر تیغ چون آفتاب ضحاند بدان آتش فتنه آب

سپه کس چو فرمان شه کرد گوی	به دریای آهن بیفلند جوش
یکی بود آن مهر تیغ بند	چو خورشید تابان مقامس بلند
ببالایی سرو آراسته	زستان فروبوی خواسته ۳
شجاعت بر اندام او جامه	سعادت ز نامس نسب نامه
سپهری همه کوب او وفا	مهیضی همه لهرجه او عطا
علی سیرتی میو شیر کلام	فرسته خضالی محمد بنام ۶
تمتیم توانی ببالای زین	غضنفر سقاری به چنگال کین
سعادت یلی کوب برج او	بلانفت یلی گوهر درج او
پلنگان و شیران ز شیر او	یلی روبوی بادل شیر او ۹
[۳۳] ز شیر او نش مار گشت	بیفلنده ناخن پلنگان دست
به شیر عقابان بیفسانده چر	ز تیغس هربران دریده جلر
ز بس هسته زمره نهنگان ازو	سده تلخ دریای عجمان ازو ۱۲

سواران چو او بر سرین زر	ندیده فلک تا آسیده نظر
چو فرمان خسرو بدان سز نراز	رسید از پی غم و آهنگ ساز
سپهبد برآمد ببالین زین	سر قهرجه برزد به چرخ برین ۳
زوالای گلگون زده سداق	عروس جهان رفت زیر تنق
زمین را سدا از بار فولاد ارز	دل کاو ماهی در آمد بلرز
به چرخ برین سدا هم کاو دم	سدا اندر جگر زهره کاو کم ۶
ز نریدن بومها میو تسیر	دل کاو لردون سدا از خوش سیر
بزرگان روم ایل از مر طرف	کشیدند برسان زنجیر صف
ز خیل یلکینه پوشان زمین	کنام پلنگان سدا از بهر کین ۹
ز گرگین کلاهان پولاد چنگ	به گرگان و شیران زین لشت
سپهبد محمودیل کام بغش	چو رستم ببالای خشنده خش
به فرقس یلی ایست مان چهر	که بگذشت فرقس ز ماه سپهر ۱۲

شکر کشیدن حضرت محمد پاسبانم نمرا

۵

تیلی صبح فرخ یل نامدار	چو شیر که پوید به غزم شکار
ز صحرای صوفیه بر کرد سر	بگفت آثرین را صفای دگر
بسان دخت سلوفا به باغ	بزد خیمه ها بر رخ دست و راع ^۳
پی نصرت آورد از آن نوبهار	سر سبزها رو سفیدی به بار
سند از بارگاه های زرین قباب	لب چشمه ها سر بسر پر حباب
ز عین صفا چشمه های زلال	چو صوفی ز خود رفقا ازین حال ^۶
محمد سپیدار فیروز مند	سحر که بر آمد به پست نوند
زمان چو از رنج ره سودگی	پذیرفت آرام و آسودگی
[۴] به پرسش درآمد ز دانشگان	که بر کین سه یست به میان ^۹
ز اعلیم اردل کدامین گوست	که اورا به دل لینه خسروست
چه اندیشه دارد ز خوشی دست	چرا زده بر روی آبال پست
به پاسخ یی منشی رازدان	چنین آگهی داد بر پهلوان ^{۱۲}

- که از خیل اردل کنون بر قتال
که بسته گبریت دیرینه سال
- جهان دیده چون که است گوز
نهیسته ز دل بدگمانی هنوز
- ز یانوش پس مانده در زمین
بسان یی نخل ب انگبین ۳
- خراموش کرده همه عهد پیش
چو لرزم همه نوش او گشته نیش
- بر انا لقب پیر ناخته کار
نوشته بر آتش بخ روزگار
- بریده ز سه عهد و پیوند را
گساده ز پای بلابند را ۶
- کسیده سر از طاعت شهریار
سده با فرندوش مدوش و یار
- به حصن پچی کرده آرامگاه
به دست سگدین سده سد راه
- زده هر زمان بادل پر زود
ره کستیان از رخ تیسارود ۹
- سپهد محمدیل شیرگیر
چو سدا که از حال بدخواه پیر
- بفرید برسان شیر کسام
که بوس سگارش رسد بر سام
- بفرمود بر خیل روم ایلیان
که بر کینه بستند یسر میان ۱۲

جنگ حضرت محمد یاسا با کافران طلعہ پچی ۸

لواہاں کلگون برافراشتند ہوا را بہ خون اندر اناشتند
چو صرصر بہ صوفیہ پر صفا گرفتند راہ پچی بروغا

جنگ حضرت محمد یاسا با کافران طلعہ پچی ۴

یکی صبح از گنبد لاہورد بہ ابرق ز رُست خورشید لرد
حصار پچی سد نہایان زدست خروش تبیرہ ز گردون گذست
سپہبد نگہ کرد بر دستگاہ یی طلعہ دید ہم برج ماہ ۶
ز خیمہ درس سخت بنیاد تر برو جس ز روین در آباد تر
[۵ ب] ملنگاہ نو ز ملک جوستس وطنکاہ حوت زمین خندقس
زدہ حلقہ گردش یی رودبار بدانسان کہ برگرد گنجینہ مار ۹
میان میطی گلی از زمین نہ بروی گذر باد را بہر کین

مهدی سپه دار فیروز بخت	چو حصن چنان دید بر آب سفت
بفرمود روم ایلیان سر بسر	گشیدند گردش حصار دگر
ز هر سوی آتش زان خاستند	به عمادها مترس آراستند ۲
دم از دها یان طوب و تنگ	ز هر سو گشادند بر غم جنگ
چو حصار مسر در آن آب و خاک	به کافر رساندند نار عذاب ۱
به گردون چنان آتش افروختند	که چون قلعه کاغذی سوختند ۶
ز باریدن سنگ از ابر دخان	به لرزه در آمد زمین و زمان
همه آب آن جو بیار عظیم	در آن خالدها گشت آب حیم
ز طوفان آن آتش تابناک	به کافر جهنم شد آن آب و خاک ۹
گشاد آتش آنسان و همه استم	که شد خاک خاکستر و آب گم
نماند از چنان آتش در جدم	نه در آب خشکی نه در آب نم
بکافر همه روزه آن مست سنگ	چو گوری پراز ما شد از تفک ۱۲

دم طوی با آتشن اژدری	گسادی از جنهم بهر دم دری
مه آهن خصم را موم کرد	مه خورد آن قوم ز قوم کرد
سربارها سر بر پست شد	ز جام اجل بس کس مست شد
سرو زو سب نامداران ز	نه خفتند و کردند همواره جنگ
صبح چهارم که چرخ سینج	ستد لعل و در مرد و از مار گنج
نسیم ظفر از مهتاب مراد	وزید و گل فتح و نصرت گسادی
ممدیل نامور جمگاه	بر افراشت مهجبه حوتابنده ماه
بیوسید خفتان و برسدن	ز پولاد پوشان نهان شد زمین
چپ و راست گردان روی گروه	کشدند صفایه کردار گروه
[۲۶] سپهد ممد نیر لسا	جهانکرده پر خیل آهن قبا
نیرش یلی خیل آتش تاب	خروشان چو مهر سر تابان جواب
سمندس چو گلگون نگل بیلری	کلنده ز کامل به گل عبیری

دهانش یلین درج در زمین	تنش بمرجان و فلس یا سمن
چو قائم فرمی بود دوش او	دو ملک مغیر دو قاکوش او
دو جیشش دو خشنده خرم مذاب	در خشنده اما ز جام سراب ۳
و یاد در شفق کولیس از صفا	قران کرده با ماه نو در دوحا
چو از سر کس کامل انشان شده	صبا بر زمین سنبلی انشان شده
بگردیده یالش سب مشک	که ناهید ببریده لیسوی جنگ ۶
به بالایی او با سر نیز ناز	محمد سپیدار گردن فرار
در آمد به میدان کین با سلوه	سدا از تیغ نبدان رخ دست و کوه
بیار است طبی چو رویین حصا	بفرق اندرش مغفر ز رنطار ۹
هر ابلقش بر سر آسمان	بسان مد غنبرین سد عیان
چو بر حصن دشمن قشادهش نقا	چنین گفت با خیل رومی سپا
که ای نامداران خیرستان	بسر پانجه حیدری هزارمان ۱۲

جنگ حضرت مهدی با کافران قلعه یچی

۱۲

همی خواهم اسرور همین علی	به گیتی بر آریم نام یلی
درین قلعه گیری ز خصم نترند	در آید کار تهن ز بند
ببندید خسرو بالای آب	چو صحرای بگریید آنسو سآب ^۲
بر آید تیغ و به برج بلند	بر آید باز دربان و کهنه
سر دشمنان را نلون آورید	رخ خاک را غرق خون آورید
ز مردن مدارید دلها غمی	که از بهر مرگ آمدست آوی ^۶
اجل چو ناله گیرد گریبان مرد	نه صلحش کند فایده غمی نبرد
خوش آنلس که چون بند دس بر راه	رود با شهادت ازین خوابگاه
نبرد آنله شهد شهادت چسید	که هرگز نمیرد به عالم شهید ^۹
از بیا چراغی که نامش شهادت ^{۱۰} بود	فرورزان ز نور سعادت بود
اجل چون دهد مهلت آب و خاک	گر از آسمان تیغ بارد چو خاک
دلیران چو از صحرای سرفراز	شنیدند آنسان سخن بهر ساز ^{۱۲}

گرفتند هر یک ماسن به دست	که امروز ما شیم و خصم در دست
بدانسان بگوئیم با خصم میر	که گویند از قاتل جانهای دیر
به بستند آنکه ز بهر شتاب	ز کشتی یکی جسر بر روی آب
پلنکینه یوسان گرگینه تاج	چو گرگان گرفتند راه بجای
کشدند یلیر سپرها به فرق	دویدند بر رخه که ها چو برق
نهادند بر برها نردبان	بیلا شدند از زمین در زمان
به بدخوان دست و گریان شدند	به سان اجل دشمن جان شدند
خود دید آن سگالش بر تپای زست	برات خود از دبر بر رخ نوشت
بناچار تیغ از میان برکشید	ز سر دست شست و دل از جان
گروه عدو بر سرخان و مان	گذشتند یلیر ز جان و جهان
بسی تیغ بر مدگر آختند	بسی کشته برشته انداختند
[۲۸] سرانجام خیل عدو بیدریغ	سپردند جانها به یغمای تیغ

- [۹ ب] ز دشمن تن زنده بر جانها
سر خصم جز در ته پانماند
- زن و دخت و فرزند و گنج گران
غنیمت گرفتند نام آوران
- سپهدار مهرداد خود به آن ظفر
لبس گشت از غنیمت پر خنده تر ۳
- ز فیروزیش خاطر آباد شد
به اقبال شاه جهان ساد شد
- چلیپا و ناقوس و آیین زیست
سگت و خلد و زباطل نوشت
- همه کرد مسجد گشتی که بود
بست از وی آیین زیستی به بود ۶
- کنیسا ز رود از بت و بت پرست
همه رسم و آیین رهبان سگست
- سرب پرستان ته پا خلد
چلیپا سگست و بصحر خلدند
- یکی نامور را در آن قلعۀ رود
به حکم جهاندار در بان نمود ۹

جنگ حضرت مهرداد پاسبان با کافران قلعۀ یسدرک

وز انباروان گشت فیروز و ساد
به هر در که آمد درش را ساد

مگر بود حصن دگر با شلوه	به بالای رود طمش همیو کوه
حصار بر و چش بر اوج فلک	در آن خط مشهور با بشلوک
ز قعر سمک قلعه تا سماک	ندیده کسی ملش از آب و خاک
بگرد اندر ش حلقه زن آب رود	نهنگ است گوی در آب کبود
به آفتاب آن قلعه چون عروس	سیرهد بفرمود بستند کوس
یکی دیده بانی مگر صبحگاه	بدست اندرون دید گرد سیاه
رسانید خود را به دربان خود دود	بلغت آنچه با جسم خود دیده بود
که اینک رسیدند بر غرم کین	سیاهی همه با تن آهین
ز رخسیدن تیغ الهاس برق	جهان سده دریای آماس غرق
رخ آسمان از لواهای زر	گلستان چنین است گوی مگر
ز نعل سواران تند و صریل	زمین از شراره شده بر سهیل
حریر لواهای افراشته	هوا را به نعل اندر انباشته

رسانده بخور مهچو ماه چهر	آلی رایت لعل گون سهر
یکی نامدار بیت زرین بزند	بفریادش بر فراز فوند
۳ پر حاس ابلق سر آراسته	چون نلی ربالای زین خواسته
یکی سایه از برش گاه تاب	مدعیین بر سر آفتاب
۵ بار او تیغ و شیر خدنگ	درختی است گوی بر آب و رنگ
۶ چو بر بست کف کرده اند قیاس	سمند خروش برین قطاس
خرامی به تعجیل دارد همی	به جوشن تن پیل دارد همی
سپهدار روم است بر غم ساز	گمانم که آن مهر سرفراز
۹ که باسد برش رستم زال زال	محمد خداوند شمشیر و یال
به هنگام هیجا همه یاورش	بزرگان روند گرد اندرش
ننگان دریای ناموس و عار	هز بران جگند و مردان کار
۱۲ همه دروغا رستم و بیر نند	همه دهلوانان روین تنند

جنگ حضرت محمد با منافران رطله بکمرک

۱۷

همه پنجه شان پنجه حیدرست	همه پیسه شان لندن خیرست
گران پهلوانست بالای رخس	که آفتاب ما کرده چون آذر رخس
ازین پس ستارن بهاسد نیست	گرفتن بدو پنجه مهوور نیست ۳
بیایا همه سر به خاموش نسیم	ز دریای خون رخت بیرون نسیم
بر اتا که چون او سوار شود	حصین تر از حصن حصار بود
مغور دینجه با آن هر بران جنگ	چه برد است بهره ناموس و تنگ ۶
بنیز آنکه گیتی ز جنگ و جهات	نوشتن سرانجام بر برج برات
چو در بان شنید آن همه داستان	که گفت از ره راستی دیده بان
ز بیم سرش زمره در دل شکافت	بغیر از امان چاره خود نیافت ۹
پی آنکه بگساید آن بند را	گزد از نریشان تنی چند را
فرستاد نزد سپهدار شاه	که آرد سر خود بنرهای شاه
چو زنها را خواهان خصم نرند	رسیدند نردیل ارجمند ۱۲

[۱۱] اب [حال پچی چون خبر داشتند

ز بهر امان نعره برداشتند

[۱۲] آ [سپید چو بانگ امان زد لعل

نسانید دریای آمن ز جوش

بد اندیش را داد مهر امان

ولیکن نه بر کعب تنها بجان ۳

عزیمت گرفت آن زمان خصم غر

روان با سر خشک و مژگان تر

به پوروزن و دخت و خوش و تبا

به یلبارگی کرد ترس دیار

برون آمد از قلعه و ره گرفت

صه آن زمین زیور شاه گرفت ۶

ز حیت چنان قلعه گیران مست

دل قلعه داران صه سذر دست

حصار دیگر بود نامش اراج

میاندم رسانید بر در خراج

امان جست و مفتاح تسلیم کرد

سر خود ز شمشیر بربیم کرد ۹

حصار دیگر بشنوی نام داشت

دروهم یلی کبر آرام داشت

چو آفتاب لشر بگوشش رسید

بخضم چنان جان گوشش ندید

از آن پس کاید بد رستخیز

گرفت از ره فعل راه گریز ۱۲

یلاں چون بدان قلعہ بستاقند	ز خصم نرندش تہی یافتند
گرفتند آن قلعہ را نیز مفت	بہ فیروزی و فتح گشتند جفت
گذشتند از آن گنج گہ نیز ساد	شدند از ہی فتح دیگر بلاد ۳

امان خواستن کفار قلعہ جناتہ

مگر بود حصنی جناتہ بنام	چو بستان جنت درو در مقام
حصاری چو خیمبر درش آہن	برو جس چو برج سپہر برین ۶
سر جو سقش مسر آفتاب	بن خندش حوت را جای خواب
فرازش فراتر ز اوج سما	نسبش فروتر ز تحت القمری
زحل میچو مند و صہ سام او	پی پاس بر گوشہ بام او ۹
حلال فلک حلقہ بر درش	خور آسمان شمس از زرش
سپہدار با پنجہ حیدری	روان شد بدان قلعہ خیری

چو کبریا قطع بدان طرف گاه	سند آله از عزم او با سپاه
[۱۳ ب] همه چهره کردند چون سندروس	فتادند در فکر دخت و عروس
بلقتند با هم که این از دها	نخواهد چنین گنج کردن رها ۳
اگر ما بدو رای جنگ آوریم	نه غیر از تباهی نه تنگ آوریم
که باشد یلی قطره بی حباب	که در پیش طوفان زند الف آب
بر آقا که می گفت رستم منم	اگر هست مردی بعالم منم ۶
حصین تر ز خیر حصار نیست	بسیار از زن یغیها کا نیست
خیان پهلوانی به شمشیر و یال	نیز زید پیش بیس ز زال
مردی چون پچی با همه آب و آب	بسر یغی او نیاورد تاب ۹
در این ملعه النون که باسیم ما	که گیریم یغی بدان از دها
بدو سنگ کین در تر از و نهیم	چو شیر زیان چن برابر و نهیم
گیاهی که باشد که گاه نما	بصر صر کنند دعوی زور پیا ۱۳

کسانی که بودند در سترگ	که لرون چو دیدند کار فلک
ز سر پنجه قهر این از دهها	به زنهار کردند جان را رها
همان به که ماهم بطوق امان	در آریم سر چارها [نیم] جان ۳
بندیم میان دزاری کنیم	ز بهر امان خالکساری کنیم
و گرنه بسان پراقتا همه	سر خود به بسیم بر پا همه
چو کبران آن قلعه غیر از امان	دوای ندیدند دیگر بجان ۶
زنهار خواهی همه خاستند	ز زاری زنهارها بیاراستند
گزیدند خدای ز کار اگرهان	که بودند سنجیده کار جهان
بنزد سپهد روان ساختند	همه راز خود را عیان ساختند ۹
بسی لای و فوزش انگشتند	بد امان زنهار آویختند
بغیر از سر زنده بر تن همان	نگردند چیردگر آرممان
[۱۴۱] محمد سید احمد کرم	چو بسید زنهار خضم درم ۱۲

جَنبِ مَلْقُوجِ وَالْأَمَةِ بِالْأَسْرِ كَفَّامِ

۲۲

۱۵۱ ب گزشت از سر زین و تن
و کین شد ملکِ مکتونشان
ره در رسمِ رهبان ندور از گشت
بس تنم داد اندران بزم گشت

جَنبِ مَلْقُوجِ وَالْأَمَةِ بِالْأَسْرِ كَفَّارِ

مهد سپیدار کسور گسای
چو گرفت آن قلعه هم بی دغای
دگر ره نور دید صغرا و راغ
ظفر یس راهس فرزنان چراغ
ز ناله یی منهی در گذر
چنین داد از حال دسمن خبر
که از لینه خواهان یی بد نراد
دص خورده و کرده سر بر زباد
نهاده بگردن عمود گران
درد بدل غیر رای نبرد
سپید چو آله سد از خصم حیر
بغیرد بر سان نرنده سیر
یکی نامور بود ملقوج نام
کسی را نتواند بین خوش مرد
میان سواران چو ببر کنام

بفرمود با آن یل سیر جنگ	که آید به بالای زمین خدنگ
سود با اولاما طایه چوکوه	زند آب بر آتش کین پروه
چو آن مردودارنده نام و گاه	شنیدند فرمان گرفتند راه ۳
خروسان بسان دوتا بره سیر	رسانند خود را به خصم دلیر
عدو هم چو دید آن هرباز بست	دش از پی کینه از جا نکست
دملها دریدند خلق از خروس	ز فریاد سپور لرگست گوش ۶
سدا از خون گردان جگرگون خدنگ	ز ره گست دریا و خنجر نرنگ
سیر در سر مرد سدا چاک چاک	سدا از گسته پوشیده خسار خاک
سر انبام گردان چو آهن ربا	بودند آن کوه آهن زجا ۹
دو صد تن کسیدند در زیر بند	بردند سرها فرو نترز چند
بغیر فزی از دست باز آمدند	بر مهرتر سرفراز آمدند
ز سرهای نیزه سر خصم زار	بیای سپید فلندند خوار ۱۲

بدن فتح فرخ نبواند آفرین	[۱۶۱] سپهر بد بدان متهران نزن
مواز سگرس کر [ح] پیش از شمار	[۱۷] ب [بهریک] آن نامد ازین کار
۳ پیش فتح یاور هم اقبال خوش	وز انبا دگر راند لشکر پیش
کلید در نصرت آسمان	بجنگ پیلان نولهای سخن
سده حلقه فتح باب ظفر	سر مهچاها بر سر طاق زر
۶ چو غیبر در تا قلعه استوار	مگر آنکه بود اندران رهگذار
عروسی که صد جفت داده طلاق	یکی با قوه دیگری با طلاق
که آمد بیغیان لنگ اردها	چو دیدند تبران آن قلعه ها
۹ ببرند مفتاحها پیستوار	ز بیم سرخوش با صد نیاز
گرفتند راه دگر ملک پیش	بگفتند ترک برو بوم خوش
چو کرد آن ولایت تسی از عدوی	سپهر بد محمدیل نامجوی
۱۲ شناید گردی ز یحیی تبار	به درایت آن خسته دیار

رسیدن حضرت مهدی پاسبان قلعه لیوه

۲۵

یکی نامور شیر قنبر بنام	که بود از دل و جان به قنبر غلام
دگر ره روان کرد از آن طرفگاه	بطرف دگر از چپ کین سیاه
نور دید صحرای و خاموش و درست	بیابان برید و طرف درنوشت ۳

رسیدن حضرت مهدی پاسبان قلعه لیوه

مگر بود حصی لیب آباد نام	زحل جدی او را سبانی بسام
سر کنگرش مهر شور و ماه	بن خند قش حوت را خدایگاه ۶
چو آوازه قلعه گیران سیاه	مشنیدند کبریا آن قلعه گاه
ز حال براتنا خبر داشتند	لی از دل او تبر داشتند
ز بیم سر خویش پس از سیز	گرفتند از آن قلعه راه گزیر ۹
بیا چهل هستند ایوان خویش	رها نده از آن ورطه که جان خویش
سپهبد چو دید آنچنان گنجگاه	سده خالی از اردهای سیاه

رسیدن حضرت مهدی باسأ بقلعه لیوه

۲۶

بسر داری آن حصار بلند	تساختند از بزرگان شمشیر بند
[۱۸۷] اولای فرخنده را در زمان	بفرمان او کرد خیل گران
دو تا حصن دیگر بر آیین او	تهی کرد از سیم جان کینه جو ۳
یک را به فلناق نام گزین	سر جو سقش در سیم برین
همان دیگر را لقب جانلاق	که دیده بسی جفت در ز بر حاق
مگر ره بدان هر دو در میان	سپید یک نامور کرد جفت ۶
خسته یکی کرد محمود نام	خداوند شمشیر و ناموس و نام
وز انبا غریبیت ز بهر نبرد	بسوی حصار دستار کرد
چو دریای آهن بدان حد کشید	ز بولاد در دم یکی سد کشید ۹
عدو چونند آن موج بولاد دید	وز و گشتی همسر بباد دید
در آتش و باد را باز کرد	به هم آتش و باد را ساز کرد
چنان آتشی سوخت بهر نبرد	که دو رخ سد از آتش خویش بود ۱۲

قیامت سرخود نهفت آفرمان	ز بس ریزش سنگ از آسمان
که دیگر سراره بدوزخ نماند	ز عمزاده چندان سراره نماند
بمقدار یلجوز دشمن حساب ۳	سپهدار گرفت از آن توف و تا
بیار است با خاطر پر صفا	همه سار لشکر ز بهر و غنا
بفرش در آورد سیران مست	بهر خاش بگشاد آنگاه دست
بسی رخنه در باره کینه ور ۶	بنفیلند با خار و خیره سر
بدشمن بیارید باران سنگ	همه رفزه از آسمان بید رنگ
دید آمد ابری بر بعد دمان	قضا را یکی روز از آسمان
که شد پیش او موج طوفان بگرد ۹	چنان ریت باران بدست نبرد
که محتاج شد دوزخ از بهر تار	بدانسان نماند از زمانه شرار
بناچار بست از ره لپس غبار	سپهدار چو دید آن میان بی بکار
ظلم را بدل سردی آفت دید ۱۲	زمانه ای داورى تنگ دید

لشکر کشیدنِ پاپاسِ لعین بر سر قلعهٔ لیپوه

۲۸

از آن ناحیهٔ رای تسخیر هست	عمروس خفرا بتأخیر هست
۱۹۷ ب [اگر ره سپه سوز کسور کسید	بدان خطهٔ خوش قلم در کسید
بسوز بلغراد سد با سرور	سد آسوده از صفت راه دور ۳

لشکر کشیدنِ پاپاسِ لعین بر سر قلعهٔ لیپوه

چو از غزم سردارِ درای تحت	سد آگاه پاپاسِ سوزیده نیت
بغزم لیپوه روان سد براه	پراز موج بولاد سد دستگاه ۶
ز خلاق محمود دهن شکار	چو دید آفتابان سوزش خصم زار
هماندم در آمد به میست فوند	رسانید خود را به خصم نرند
کسید از میان تیغ و سد بیش اه	از زمین بر زمین ز دبی کینه خواه ۹
سپردار اندک عده بود بیش	بهم شمع و مصرع نلستند خوش ۳

چو رُودِ تَنَك سَوِی دریا سُود	مِیَندارِ دِیگَرِ کِه پِدا سَوَد
در آن ورطه اِنبام سَد ناپدید	ز بدخواه سَد مِشهادتِ چَسید
یکی با سلامت از آن نَرَدلان	بِرون نامد از ورطه گاه چِنان ۳
دگر باره آن هردو حصن بلند	در آمد بدستِ عدوی نَرُند
وز آنبار و آن - لَسْكَرِ کِنِه خواه	بسوی لَبِوَه گُرفتند ران
اولامای فرخ چو آن خیل دید	جهانی پیر از آتش وِیل دید ۶
هماندم در قلعهِ را باز کرد	بِرون آمد و رزم را ساز کرد
بسی کرد کوشش به تیغ و تَوان	بسی بر زمین رَیتِ خون یلان
سپاهِ عدو بود بیس از سَمار	غَریبِ یکی بود سیصد سوار ۹
یلان از بس کُشتن بید ریغ	سَد از کار دست و سَد از دست تیغ
سر انبام گُستند آسوفته	ز گُز ز گُران کوفتن کوفته
ز میدان گُرفتند راه حصار	همان باید اندیش در کارزار ۱۳

فکندند خود را به واروش چست	بر هر یک در آونینه خضم بست
عدو از برون ویلان از درون	روان از میان درود رجوی خون
[آ ۲۰] گروهی ز بالای در با قتل	به خون چهره خاک را کرد آل ۳
گروه دیگر با طناب و کمند	رسانند خود را ببرج بلند
سرودوش هم نردبان ساختند	ز بالای برج اندرون تاختند
چو دیدند یکسر هر بران بست	که واروش قلعه برون سد ز دست ۶
رسانند خود را به قلعه قطار	در قلعه بستند فولاد وار
ز بالای قلعه بفراده ها	بدشمن فشانند نار بلا
بدان دور باس از بی سر و سود	عدو را بصد زور کردند دور ۹
همه روزه با آتش حار زار	جهان را به بدخواه کردند تار
بدینگونه سی روز بی خورد و خواب	سب و روز کردند دلها لباب
بدگاه ایند نزاری و درد	بر آورده کفرها سب لاجورد ۱۲

خلاصیِ خود را از آن کافران	نجسته جن را از داور داوران
بلی روفر از نعم به جان آمدند	ز بی تاب اندر فغان آمدند
به داور زبس ناله زارسان	پذیرفته شد خواص کارسان ۳
ز ناله در آمد یک مرد کار	زدشن بی دعوت زینهار
امان بد اندیش را یاد کرد	دل مهتران را بدان ساد کرد
بنام آوران از بی اعتماد	بعهد امان کرد سگوندیاد ۶
سمرگه سپیدار با مهتران	در آمد ز قلعه به عهد و امان
سپیدار زین دو تا نامدار	بدان زمره نامور کرد یار
که تا با سلامت به اعلیم ساه	رساند سان از چنان ورطه ها ۹
سه منزل جوآن مهتران بلند	بریدند از آن قلعه پیر نرند
سواران بد خواه گشتند باز	سوی لشکر خود ز راه دراز
اولا ما و خلیس بدلهای ریس	گرفتند راه پیابان به پیس ۱۲

مگر آنکه از خصم پیمان شکن	بر آیینِ رویه بر مکر و فن
سیاهی قرون از سه ده یکمتر	همه آهنین بیکر و نیزه دار
[۲۱ ب] ز دنبال آن فرقه نامه	رسانند خود را بتاراج سر ۳
ز ناله خود ریا به موج سیاه	بدید آمدند از رخ دستگاه
زوالای مگنون و زرد پستان	سده آسمان پر ز برب خزان
ببازو سپرها چو لال درشت	ببغلنده بر حیات لال پست ۶
سپید چو دید آن سیاه نرند	بفرید چون سیر خسته ز بند
بفرمود بر نامه ازان چیر	بدشمن ببازند بازی سیر
دلیران کسیدند شمشیر کین	گسارند بازو چو شیر غرین ۹
ضامند در کله خصم زار	بدانسان که در کوه خرمن شرار
زمین را همه غرق خون ساختند	رخ خاک را لعل کون ساختند
اولامای فرخ کمانی به جنگ	برو بر به پیوسته شیر خدنگ ۱۲

ز ناله بسر دار دشمن رسید	کمان را به تیر اندر لَسید
لیکی تیر زد آن چنان بر تنش	که از تن گذشت و هم از جو ^{شش}
بد اختر بدان چو به تیر بزین	هماندم نگون سُد ز بالای زین ۳
سیاحس چو دیدند سردار رفت	دل و دستان جمله از کار رفت
بغزم گریزان سپاه درست	بیلباره کردند بر تیغ پست
سپهد چو زان ورطه آزاد شد	هماندم بسوی بلغراد شد ۶
همه حال خود از بدخواهست	بِسَاحِ جهان کرد مرفه درست
چو خواندند بر سَاحِ احوال او	سُرنش به بُسود بر حال او
دگر ره ز بهر جهان پروری	بِجَوْرِ اَنَس داد فرمان بری ۹
قضا را در آن روزها نزدش	در آمد امیر خراب را ۵
سُرنش چو دید آن ولایت می	نیامد پسندش به فرماندهی
به صالح نبود از بزرگان کار	هماندم سپرد آن سر سر دیار ۱۲

مجبوم کردن کافران بر حصار سکدین و رسیدن علی یاسای میر سیران بدین اهل حصار ۳۴

نفرمان سه صالح کامران	گرفت اند آن ملک فرخ مکان
یکی روز با کامرانی و داد	نشسته شهر شاه بر تخت شاد

مجبوم کردن کافران بر حصار سکدین و رسیدن علی یاسای میر سیران بدین اهل حصار ۳

[۲۲۳] ز ناگاه از خطه انگروس	فرستاده داد درگاه بوس
چنین گفت از خیل بدخواه زار	سوار آهن قباده هزار
ز حصن لیوه یکی صبحگاه	به غمزم سکدین گرفتند راه ۶
به کبران واروش او در نهفت	مگر آنکه بودند همراز و جفت
ز صحرای کستی یکی تیره سام	رساندند خود را چو گرگ لنام
به واروش در اندون ریختند	چو حیون بسی جوی خون ریختند ۹
خراوان سر خفته با فراغ	بریدند از تن بسان چیراغ
نهادند تیشه بپای حصار	که آرند از پائینای حصار

۳۵
مجموع گردن کافران در حصار سلطین و رسیدن یلی یاسای سیریران بدون بدر اهل حصار

دلیران طلع خبر یافتند هماندم به پیغار بستافتند

سرکه گروه بد اختر حو و دود مددکار از اطراف جستند زود

۳
بلوشش در لینه کردند باز عدو از نسیب ویلان از فراز

نمودند با هم بدانشان ستیز که بگریخت از هول آن رستخیز

ز ناله بسردار تخت بدون خبر شد از آن گوشش خصم دون

۶
هماندم ز کسوف طلب کردند سپاهی بر انگشت بهر نبرد

ستابان روان گشت برسان برق بهانگد باموج بولاد غرق

در آورد لشکر بید خواه تنگ بر آراست صفها بر آفتاب جنگ

۹
شد از لرنا گوش آفاق کس بدید از آواز سرنا جگر

سر خصم از آنجا بهر باد بود سپاهش همه غرق بولاد بود

نشد زان مجموع دلیران در رم که با خیل خود دید بسیار کم

۱۲
بهر یک تن از نامداران مرد از بود سیصد بدست نبرد

مردمِ نردنِ کافران بر حصارِ سگدین و رسیدنِ ملی پاسبانِ سیرِ میرانِ بدونِ بهرِ اصلِ حصار

به انبوهیِ خویشِ مغرور شد	بنامِ آوارانِ بر سرِ شور شد
۲۳۶ ب ۲ دو لشکر بر این سیر و گراز	نمودند دندانِ بهمِ بهر ساز
پدیدند بر همِ دندانِ و جنگ	۳ غریبِ یلانِ شد به چرخِ پلنگ
دو سیلِ بلا با همِ آمیختند	چو صوفانِ بدریایِ هم ریختند
ز آتیشِ خیلِ روم و فرنگ	زمینِ شد بسانِ گرازِ دوزنگ
بلاکِ شده بر رخِ تیغها	۶ به گاورسته نقره دامنِ بلا
خندنگِ سپهرِ در سپهرِ کرده جا	چو بلبلِ بگلِ گسته دستانِ سرا
عروسانِ نیزه ز بازی و ناز	ز سر بندِ گلگونِ گره کرده باز
ز ابرویِ حاجیِ پی خشم و جنگ	۹ شده غمزه جانستانِ مرخندنگ
کهانها ز مرگوسه بر قصدِ جان	بلا را به ابرو اسارتِ کنان
پرسیانِ شده زلفهایِ کمند	در آورده سرهایِ سیرانِ به بند
چو بهمنِ ستانهایِ گردنفر از	۱۲ به خونِ کرده دستِ تطاولِ دراز

هجوم آوردن کافران بر حصار سَلَدین و رسیدن ملی پاسبان سیر سیران بدون بدر اصل حصار

ز بیکان برو بازوان فِراخ	سُده همیو بدیدر از بَرگ و سَاخ
ز نوب سنان ماکنار اگدار	طراونده خون چون گل از نوک خا
سُده کاسه های سَم قیرگون	ز خون سواران همه طام خون ۳
کمندیلان اژدهای سده	به مردم ربای بلای سده
گذشته خدنگ سوار از سپر	بدانسان از باغ مرغ دوسر
چو آینه آهین هر سوار	نه دروی به جز صورتی آشکار ۶
بدان صورت آهین بروغا	برو سختی و جنگ افسره ها
چو شیر نیستان سنان دیم	زده از سر خشم دندان بهرم
رسانیده از حلقهای صباخ	زره بر جگر طعنهای فِراخ ۹
گرفته ز حلقومها در نبرد	چونای گلو خسته آواز مرد
ز بس سُرُم خونریزی خشم خویش	بیتلنده شمشیرها سر به پیش
هوا گشته نمونده از زره نای	زمین گشته لرزنده در زیر پای ۱۳

مجموع کردن کافران بر حصار سلطین و رسیدن ملی پاسبان میر سیران بدون بدر اهل حصار

ز آواز زخم مهره و گاه و دم	سده در فلک ز صرعه گاه و کم
[۲۴] نهانده زمین از خون جای ایت	همی آسمان بر زمین خون گریست
ز شمشیر سیران سر انبام حار	هنر بیت در آمد بدخواه زار ۳
کنشتی مگر بود رویین نبا	بنزدیک آن دستگاه و غا
گروم از آن کافران زبون	فلکندند خود را در آن دیر دهن
بروی دلیران بستند در	قتلند یلیر بسودای سر ۶
دگر ها نکشتند یلیر ها	ز شمشیر سیران بدست دغا
یلان چون که دیدند بدخواه زست	بدانسان حصاری سد اندر نکشت
هماندم ملی آتش افروختند	بدان آتش آن دیر را سوختند ۹
نرفتند از آن خار و خس راه را	بدوزخ رساندند بدخواه را
مگر بهر نیامی دست و دیار	گروم از آن دشمن خالسا
برون رفته بودند با تیغ و نیت	بفلکند سوری بهر لوسه نیت ۱۲

معموم کردن جانوران بر حصار سلاطین و رسیدن ملی پاسبانان به میدان بدوین به مدد اهل حصار

رسیدند با پای خود سوی درام	سمرگه بدان ورطه که با خیرام
غنیمت گرفتند ز انسان سقا	هماندم دویدند سران کار
رخ دست کردند دریای خون ۳	نهادند تیغ اندران خیل دهن
رساندند در دم بیاران پیش	همه آن سپه را به شمشیر خویش
چو نبرد دست از بداندیش ۴	سپهبد علی آن هر بر دلیر
بکیران واروش خنجر نهاد ۶	درآمد به واروش آنگه چو باد
همه کرد در بند خواری اسیر	زن و پورسان را ز برنا ویر
هماندم بی مرده بر شهریار	چو با نصرت آنگنان گشت یار
روان کرد بهر نشان ظفر ۹	به خروارها گوشت و سینه و سر
در آفرید دریای شفقت بپوش	شهنش چو آن داستان کرد گوشت
به هریک بسی کرد احسان و داد	بدان نامداران فرخ نهاد
بیار است برسان بدین درخت ۱۲	سپهبد را باز رو تیغ و رخت

عزیمت صاحب قرآن از قسطنطنیه به عسرتگاه حمیه ادرنه ۴۰

دگر مهربان را بقدر هنر	قباد داد و شمیر وزین و کمر
(۲۵) ب آبلنج فراوان طحان و داد	دل مهربان را همه برد ساد
همه روزه زینسان بداد و کمر	نسبت و نشان از جهان نارغم ۳
همیشه سر نشاء دل ساد باد	روانش ز بند نهم آزاد باد
مباد اتن و گریه بد گمان	بجز خسته تیغ و نوک سنان

عزیمت صاحب قرآن از قسطنطنیه به عسرتگاه حمیه ادرنه ۶

باین صبح کین طارم عبیرین	کسید اسرب روز از زیرین
ز اوج برین مهر زین درفش	بر افروخت ماهک بنرج نفس
ز قسطنطنیه شم دین پناه	سوی ادرنه کرد آفتاب راه ۹
همه روزه با خاطر پر فراغ	چو کولب روان برد مویک براغ
ز گرد سواران اسرب نشین	مسامعوا سده همه عبیرین

بیا سواد لنتی و سمود را ۵	بهر منزلی همیو تابنده ماه
چو مهر از فروغش جهان یافت بهر	در آمد چو ماه دو هفته به سهر
چو گل گشت خندان رخ شیب و سآ ۳	بدیدارش از سادمانی و تاب
رضین سُد ز دوش چو روی سهر	سُرف داد بر تنب ساهن چوهر
همه تن زبان سُد ز بهر درود	به مدحش از آن سهر فرخ سه رود
آیددند مرئی ز در ریب خلیج ۶	لب تو نجه و آرد او مرچ
ز خورشید لطفش در خسان سُدند	همه در شائش در افسان سُدند
رساندند سهر آ ذواها گلوش	سرود سه رود چنان بهر نویش (?)
در آن خطه آیین عسرت نهاد ۹	همه روزه ساه خجسته نهاد
گلستان ز درستان پر آواز بهر	هوا نفر و طرها همه تازه بود
وزنده هوا چون دم دروستان	ز لبهای رود و گل و بوستان
بر آمیخته همیو گل با گلاب ۱۲	بهم گلشن گلشن و رود آب

آگاهی یافتن صاحب قرآن از لشکر کشیدن قمرال بملک اردل و هجوم افکار ۴۲

بسی حال داده به لبهای رود	بنفسه جو خویان بخال کبود
به غنبر بیالوده کافور ناب	[۲۶] از بس سایه بد خسار آب
در آن خطه آیین عسرت نهاد ۳	همه روزه ساه خجسته نهاد
گل و باغ را هر دو بد رود کرد	که آفتاب باغ و لب رود کرد
به نفخیر آهو و تک و طنگ	گهی راند بر دست و کوه و انگ
بد سیر کار جهان کرد ساز ۶	چوباز آمد از عسرت و صد باز
به موری نهشت از سنگ شتم	بسان سلیمان ز اوج کرم

آگاهی یافتن صاحب قرآن از لشکر کشیدن قمرال بملک اردل و هجوم افکار

بداد و کرم خاطرش سار بود ۹	بدینسان همه روزه باداد بود
بسان عمرو همان بیار است چهر	بیک بامدادی که زال سپهر
مگر بود گسترده آیین داد	برسم بیان ساه عثمان زراد

آگاهی یافتن صاحب قرآن از لشکر کسیدن قمرال به ملک اردل و هجوم کفار ۴۳

در آمدن داد خدای ز در	بر آورد داد از نیل کین و
بداری دولت ز خار جهان	بدیشان رساند آتش دوزمان
که سالار نجه فرزندش دهن	بر آیین روبه بهک و فسون ۳
در آورد در ملک اردل سپاه	ببرداشت از استغان تختگاه
قرالجه آن لعبت نازنین	چو لعبت سدا بنام پرده نشین
اگرین بگذری الهل ارضا	که باسد همان لعبت بیوفا ۶
وفای زن خوب چندان بود	که چون قل لبس با تو خندان بود
در آن دم که بید جفای تو زن	منه دل به چوید وفای تو زن
کنون آن قمرالیه سووم بخت	ره بیوفایی پذیرفت سخت ۹
به لعب فرزندش از راه سد	دلس از وفاداری شاه سد
از آن ماه نیمه به افسون و دام	سه نجه گرفت اردل تمام
چو گویند کست از نزارش خمو	به عمان دولت در افتاد جومش

آگاهی یافتن صاحب قمر آن از لشکر کسیدین قمرال به ملک اردل و مجموع لغار ۴۴

زبد رایی آن زن سُورِ بخت

دلِ شاهِ ساهان بسُورِ بخت

(۲۷) ب [نگه کرد بر نامداران گاه

که بودند در سایه تاجِ شاه

به احمد که بود از بُرِ رانِ بخت

وزیرِ دومِ بادل و راسِ سخت ۳

چنین گفت با وی سرشاهِ دین

که ای نامورِ پهلوانِ گزین

همی خواهم ای صرّترِ سزِ فراز

که بندی دیگر ره میانِ بهرِ ساز

غریبیتِ بصحرایِ اردل کنی

ز کشته رخِ دشتِ راتل کنی ۶

کسی زیرِ رانِ خنکِ سبزه گدا

به بندی کمرِ کینه و جنگ را

ز خونِ پلانِ خاک را تر کنی

همه آن ولایتِ مستقر کنی

سرِ مهجه ساین به خورشید و ماه

بگردنِ نهی گرز و بر سرِ کلاه ۹

به مالی دماغِ فرندوش را

برس از سرش خوابِ خرگوش را

ز شمشیرِ سندانِ زیرِ نعل

سرِ کینه حویانِ کنی پایمال

جهانِ پهلوانِ احمد تیغِ زن

چو از شاه ساهان شنید آن سخن ۱۲

آگاهی یافتن صاحب قرآن از لشکر کسین قرال به ملک اردل و معیوم لغار ۴۵

به فرمان آن شاه گیتی گسای	ز لرسی هماندم در آمد به پای
برون آمد از خر که شاه سواد	بغزم و غما ساز رفتن نرساد
سرنش ز خیل غلامان خاص	که بودند صریب به ملکی مناس ۳
گروه سلجدار را سر بسر	بفرمود بستن به رفتن کسر
هم از خیل یتلجیری در شمار	عزیزان جنگی سه ره یکسزار
دگر خیل روم ایلیان یکسره	بزرگان خیل و صهان پسر ۶
هم آن نامداران ملک بدون	سپاهی ز امواج دریا قرون
همه پهلوانان بانای و کوس	فرزنده رایب انگروس
بفرمان دارند تاج و تخت	زمین سدن نهان زیر شمشیر و گنت ۹
دلیران آق قبیجان چل هزار	همه نامداران تازی سوار
با غلب نیهای ملک عدوی	ز مر ملک و کسور نهادند روی
همه دست و صحرای از سورسد	فرانفت ز خلق جهان دورسد ۱۲

نمیت احمد یاسا از ادرنه به جانب دمشق بالسلک

۴۶

سه روز بدینکه دیوزاد
چو بر غم کین زین زین نهاد

نمیت احمد یاسا از ادرنه به جانب دمشق بالسلک

[۲۱۸] برآمد ز مرغان فرخ صغیر
ز هر گوشه چون نای رویین نفیر ۳

چو سر هتک سه کوه بسته کمر
سمر که میان بست باقیغ زر

ز تاریخ عبرت بد آنکس که جست
ز هر صد قرون پنجه و نه درست

وزیر دوم احمد نامدار
برآمد بزین همپو سیر سکار ۶

وزیران دیگر طرف بر طرف
فتادند پیسش به آیین صف

بدرگاه شاه جهان سر بسر
گرفتند خاک زمین را برر

رساندند خدمت به شاه جهان
بقانون خود مریی زان میان ۹

جهان پهلوان احمد نیلغبت
ز بهر اجازت بوسیدنت

خداوند باجش در آن بندگی
قرون کرد از حد نوازندگی

سرش از یابینگه تختگاه	رسانید بر اوج خورشید و صاه
بدو رأیت خویش همراه کرد	سر مریچه اسن همسر ماه کرد
چو احمد سپیدار فرخ نسرهاد	ز درای دولت اجازت ستا ۳
خرامان برون آمد از نزد شاه	فروران رخس همیو تا بنده ماه
بر آمد بیالای اسنب دلیر	چو خورشید رخسان بیالای شیر
روانگرد لشکر خرامان و سعاد	دلی پرز سوق و سری پرز داد ۶
همه روزه با خاطری پر سرور	نور دیده راه بیابان دور
غزیت بسوی دمشق آمد	به تیغ دمشق جهان ناز کرد
همی کرد با کوه لشکر خرام	که تا آنکه آمد به دست حرام ۹
بزد غیمه ما بر لب تونه رود	نهان سد زمین زیر حیرت بود
بفرمود در دم بدان رود بار	ببستند یلها دلیران کار
گذشتند لشکر ز یلها چو سیل	زمین گشت دریا ز خیال و خیال ۱۲

۱	محمّد جهان پهلوان زمان	خزانسوسپهدار روم ایلیان
	بیار است گیتی چو مهد عروس	۲۱۶ ب ۱ زردست بلغراد برست کوس
۳	سیاه من همه ببر و شیر بیان	شدند انهن خیل روم ایلیان
	چراگاه گرگان در زنده گشت	ز گرگین ملاحان همه روی دست
	سحابی شد از مسک بر آفتاب	رخ آسمان از جناح عقاب
۶	همه دست دریا شد از تیغ و نکت	رسیدند یلبا دو دارای بخت
	که گم گشت در زیر پا دشتگاه	چنان شد ز انبوه کوه سپاه
	ملک آندله گردی بروی هوا	نسانی نهاند از زمین زیر پا
۹	که بر سوزنی در زمین جان بود	ز نیزه چنان دست پیدا بود
	بیالای نوک ستان میستاد	گر از آسمان سوزنی میفتاد
	شده در تنق گنبد لا جور د	ز والای کلگون و دیبای زرد
۱۲	شده چون صدف گوش افاق هر	ز آواز رنگ و درای ستر

جهان پرلوان احمد رزم خواه	برآموده گیسو به تیغ و سلاه
ببین و میا رس ز جوشن روان	برآورده چون کوه صف گران
ز بس صف به مهر ای اردل کسید	به پرگار آن خطه جدول کسید ۲
از آن صف که چو جدول سیم بود	رخ خاک چون روی تقویم بود
ز آهنگ سلک در آن طرفگاه	خبر شد به کسور نسیان راه
که بسته زنگی ز دریای روم	کمر بهر نیای این مرز و بوم ۶
گذشته چو سیل از رخ تونه رود	جهان کرده از موج آهن کبود
بغزم دمشق کرده روان	به تیغ دمشق سپاه گران
جهان کرده پر غفل نای و کوس	همی خواهد از ملک اردل عروس ۹
ز کین قرالیه سور بخت	بتاراج کسور کمر بسته منت
ندارد جز این آرزو در مسام	که بستاند از نمچه اردل تمام
بدست آورد لعبت بی سلیب	که دارد فرزندش او را فریب ۱۳

غزویت احمد پاشا از ادرنه به جانب دمشق بالکسر

۵.

بیاموزدش بهر کام جهان	که بازی چسانست بالعنان
[۱۳۲] ز بیم خیانت لشکر کینه خواه	که با قلعه بود در طرف راه
طرف در نوشتند هستند جای	نرفتند گنج خود از اژدهای ۳
چو آهوی وحشی ز بیم ستوه	نهادند سر در بیابان و کوه
ز درها و هر چه درو داشتند	ز جمله گذاشتند و گذاشتند
سپید چو دید اندر آن طرفگاه	شکسته همه همیو طرف کلاه ۶
بهر لرزه خالی ز بد خواه دید	بدر بانیس نامداری گزید
بهر قلعه قلعه داری گذاشت	بیالای هر گنج ماری گذاشت
بدینسان بصرای اردل دلیر	همه روزه میراند بالا و زیر ۹
چو سیری که در دست چوید ^{۱۰}	نی کرد یکدم بیجا قرار
چو آمد بدست دمشق تنگ	دم کاو دم سد به چرخ پلنگ

تغریفِ حصارِ دمشق

یَلِی حِصْنِ فَرخِ به ایوان و کاخ	حُکْمِ آنکه بود آن حصارِ فراخ
که گزیدون از و مانده در زیر پای ۳	برو حُسنِ بدانگونه بالا گرای
که ماهی در آسِن نموده چو ماه	عمیق آئینان خند قُش در نگاه
رسیده بن خند قُش تا سبک	گذشته سر چو سقُش از فلک
بجوز اسده لنگرِش همگرم ۶	برو حُسنِ رسانیده بر نورِ سر
زده حلقه برسانِ خلخالِ سیم	بگردش لُکُش نام رود عظیم
کز و دستِ خواستِ سرانِ کاسته	عرو سیمیت گوی بهر خواسته
قرون از درِ سقُش آتش و آب او ۹	چو تیغِ درِ سقُش بی آب او
درو درِش از خیمِ آباد تر	برو حُسنِ ز فولاد فولاد تر
یوسانچیک نامی چو یلپاره کوه	سپهد از آن طوعه با سَلوه

چو آله شد آن لبر گردنقراز	که آمد سپاه چنان بهر ساز
در قلعه بر بست معلوم خویشوه	بر آورد گردن میان گروه
[۳۱ ب] چنین گفت با خیل خود یلیر	که بودند یلیر گوان سره ۳
که ای نامه ایلان عیسی مرست	مترسید از این خیل ترکان مرست
بلو سید و ابرو و راز چمن لنیند	خون یلان خاک رنلین لنیند
برعد اندر آرید عسرادها	که مسلل بود جنگ با اردادها ۶
بلو گران هر که جوید نبرد	نیارد به جز یلیر خود بدر
بخندد بدان مرد نامان خرد	که سر قلعه با کوه خارا زرد
چو کبران قلعه پی کار خویش	شنیدند گفتار سالار خویش ۹
همه پایی جنگ کردند نعمت	کسیدند بر بارها تیغ و نعت
میانها ببستند بر غرم ساز	بلگردان در کینه کردند باز
سمر که نرین قلعه خیبری	در خشنده شد خسرو خامری ۱۲

سر مهجه عاشد ز گرد سپاه	فرزنده هیهو خوار از صبحگاه
شد از ماک ز در اطاق کرد	جهان جمله کان ز رو لاجور آرد
همه در ست و همرا و پست و بلند	نهان شد به زیر حریر و پیرند
رسیدند آهن تنان فوج فوج	شد از خود و جوشن جهان پیر ز فوج
ز آواز شیسور و صنج و درای	دل مرغ و ماهی در آمد ز جای
نیز بر لوا احمد تیغ بند	چو در زیر چرخ آفتاب بلند
ببین و یسارش ز مرد مصاف	کسیده ز فولاد مضربها چو قاف
سده غرق آهن دلیران کین	چو صورت در آینه آهنین
سرمه چو دیده آن حصار عظیم	بپایش روان رود بار عظیم
یکی بل نفرمود بستند زود	نیز بنمیر فولاد بر روی رود
در از روی او جار صد گز تمام	سپه جمله کردند بر وی خرام
چو بگذشت دریای لشکر ز بل	بر آمد بنا صید بانگ در حل

تعریفِ حصارِ دمشق

۵۴

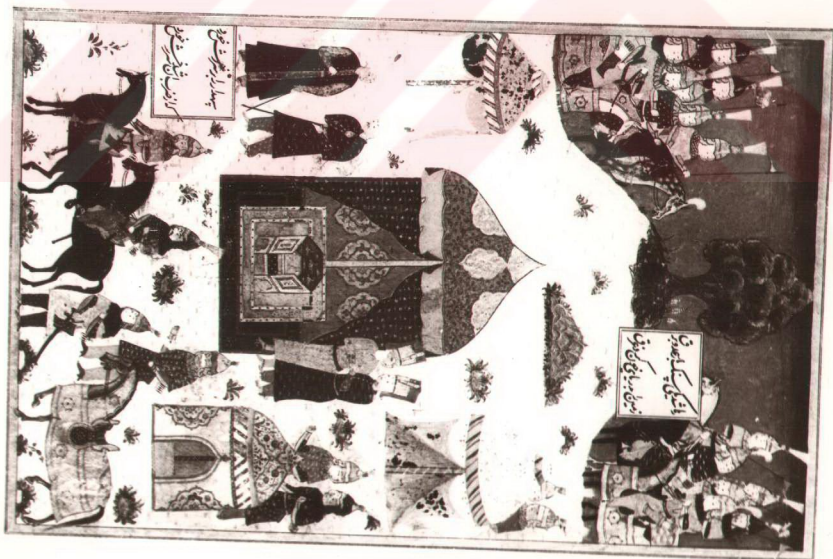
۱	ز موج سپهر رفت آرام خاک	۱	هوا شد ز فولاد چین موجناک
۲	چو دشمن خیانت ساز و افسک بید	۲	سپهر همه بر سر جنگ دید
۳	[۲۲۲] بفرمود آتشگران تاختند	۳	بعمر همه آتش انداختند
۴	جهان بهلوان احمد نامدار	۴	چو دید آینهان کوشش خصم زار
۵	بفرمود او هم که از بهر جنگ	۵	کسیدند نام آوران بی درنگ
۶	یکی با جلو سقه بگردار سپهر	۶	به آتش دهی همیو از در دلیر
۷	تنوری چو آهن پی کاز زار	۷	که سازد جهان غرق طوفان نا
۸	در او آتش کینه افروختند	۸	همه را همه خان و مان سوختند
۹	پراز دود کردند خسار مهر	۹	فلکندند لرزه بطق سپهر
۱۰	زهر سوختی شترس آراستند	۱۰	دل دشمن از ترس آن کاستند
۱۱	حصار عدو را دلیران کین	۱۱	گرفتند در حلقه آهنین

بطوط زدن کافران اسب پاسجای مشارالیه

بهر چوینکه از شمع خاوری	جهانگرد آفتاب آتشگری
زد از قلعه چرخ خورشید تاب	۳ همه قلعه صبح آورد آب
[۳۳ ب] سپیدار سه احمد قلعه گیر	کشد ازین قلعه دشمن نفیر
لواها بفرمود و برداشتند	سر بهجه عا برمه افراشتند
بنامای روین درمیدند باد	۶ بنامای روین کشیدند ساد
درملهای کین فرو کوفتند	جهان از غوغا بر آسوفتند
محمد سپیدار روی گروه	برآمد نرین بادل همپو کوه
نرینش دین نرینه دیوزاد	۹ به جلوه در آورد چون دیو باد
روان شد به چندی ز خاصان کار	بسان سپند میان سزار
کته ماسوی مشرس خرامی کند	به آتش زنان اهتمامی کند

بد اختریو دید آن خرامش به دست	دل و زهره اس در بدن چاک گشت
چنین گفت با خیل کشکشان	که بودند خیل گزیده شران
گمانم که این نامدار گزین	که دارد به مقرر خرامی چنین ۳
محمد سپیدار روم ایللیست	کز و جامه ننگ ما نیلیست
[۲۴] همانست این شیر شمشیر زن	که درین او بود شیر زن
بر آتاه مرد کهن سال بود	به حصن پچی رستم زال بود ۶
ز شمشیر او شد برادر به مرگ	نشد پیش تیغش برابر برگ
پس آنکه کمر بست بر جنب ما	هر اسبش نشد ز اسب و شک ما
میانجی نهی کرد اگر آسمان	بشمشیر سر ما ز ما این زمان ۹
نه سر بود بر جانه گور و کفن	نه مال و نه گنج و نه فرزند و زن
همان به بگوسیم تا میتوان	بسنگی کنیم ز آتش نشان
رسانیم سنگی بر آینه اس	ز نیم آب بر آتش کینه اس ۱۲

بدین نامو گر شست آوریم	همه نام رفته بدست آوریم
بلغت این و آنکه با تش زان	بفرمود کردند سنگی روان
ز ناله بر آمد یلی رعد و رعد	تضا ز آسمان گفتی آمد فرود ۳
[۳۵ ب] رعاسد یلی سب با رعد و برق	زمین را بد ریای خون کرد غرق
سپیدار را بر سر رخس خورد	که از ضرب آن سد سر رخس خرد
[۳۶] بزیر سپید بغلطید ^{سب} آ	زمین سد ز خون خوان ^{سب} آذر گسب ۶
جدا شد ز زمین نامدار بلند	ولی بر وجودش نیامد گزند
[۳۷ ب] نادویدند فرمان بران دزدان	کشدند خنک دم گز زیران
کسی آله جبار یاری گریست	نیفتد چو افتد بلیزند دست ۹
در آمد سپید دم گزین بزین	فزون شد بدان آتش بهر کین
نگهدار خود را بسی یاد کرد	بشکر خدا خاطر آباد کرد
بدشن کسی غیرتش پیش شد	با تش روی از همه پیش شد ۱۲

دلیران لشکر همه بهر کین	گرفتند نمرش چو شیر غریب
بگفتند مرگ ز مردان مرد	که امروز ما سیم و دست نبرد
بدانسان بگوشیم با تیغ تیز	که گویند از آن تادم رست خیز ۳
چو عید ریدین طلع خیزی	گساییم سر نیبه خیدی
در آهینش به چنگال منت	بر آیم از بن چو بیخ درخت
سر سر کسانش ز برج بلند	بساییم در زیر نعل سمند ۶
در آیم با خون خصم درم	ز خنده لب خندش را بهم
دلیران یلگیری سر بسر	دویدند بر سان شیران نر
گساده عماره ها را دهان	غرغریش فلندند بر آسمان ۹
ز آمد سد سیه رعد خیز	زمانه بداد آمد از رست خیز
درد دام را رفت دلها ز جای	که گفتند بر خاست مشرب پای
تکی صاعقه مردم از آسمان	هی گشت پیدا بر عود خان ۱۲

- زمین خورده بران از در خروش
ز بس عول و عیبت می برد هوش
- چو محشر بهر نعره هولناک
ز لرزه می ریت اندام خاک
- هوای ز ابر خرو شده بود
زمین همیو دریا می جوشیده بود ۳
- ز خون پیلان دانهای، تفنگ
عیان کرده لعلی ز مرغ سنگ
- درون دلیران در آن کازار
پیر از دانه سرخ گشته چونا ۴
- تفنگ اندران دستگاه نبرد
جهان کرده با مهره چون طبع نبرد ۵
- نبود اندران دست یک طاس خود
کزان سهره اس گهبتنی نبود
- ۱ [۲۳۸] ز تیغ درسی گشته نقراب خون
سده مهره جان زش در برون
- سر از دهایان در آن دست تنگ
پیر از مهره مار کرده قفنگ ۶
- اجل ازین آنکه گیرد گسار
بفکنده در طاس تقس مراد ۷
- به خون پیلان دست آغشته بود
بدنها ز جانها تهی گشته بود
- ز باریدن سنگ و آتش ز ابر
سده آب در تن دل سیر و بر ۱۲

۹۰ امان خواستن دمسقاریان و باز تقض پیمان نمودن

دماغ هوا پر ز باد آمده	جهنم ز آتش بداد آمده
جهان گشته چون کوره تابدار	بر آورده دوزخ فغان از سرار
بدینسان دلیران و مردان مرد	همه روزه دادند درام نببرد ۳
همه سب ز اندیشه نام و ننگ	نخفتند و بختند سودای جنگ
نگردند یلدم براحت نیاز	نخفتند تا روز سام دراز
طلایه همه سب نگذاشتند	نظرها سوی یاسک داشتند ۶
بداختر خود دید آن سگالینک	هر اس دل از چهره اش بر درنگ

امان خواستن دمسقاریان و باز تقض پیمان نمودن

دل سرکشانرا همه چاک دید	قتاده بسی گشته برخاک دید ۹
ز خاریدن آهنین خارها	ختاده بندوق سربارها
بسی رخنه در قلعه پیدا شده	دل پر دلاان جمله از جا شده

ز خار ه سده قلمه ما رخنه ساز	ز هر رخنه دروازه گشته باز
ز بس بر در قلمه سنگ آمده	قیامت بدروازه تنگ آمده
سکسته بسی باره و گشته ست	سکستی که در بگر نگر در در ست ۳
همه سر بر خندق از گشتگان	سده میو گوری پر از استخوان
سلامت ز هر قلمه رخنه ساز	بسنگ ملاست رمی برده باز
چو دهن چنان ساز پی بر گت دید	بهر رخنه راهی پی سرگ مرید ۶
چنین گفت با خیل کنداواران	دل پر لرز لرزان که ای یاوران
بسی سده که از راه ناموس و تنگ	نگهد استیم آبلینه ز سنگ
سنجین [۳۹ ب] همه روزه از پشت این	سر شستیم با خون سیران زمین ۹
نهیستیم در کار مردی قصور	بسی سیر کردیم هم خواب گور
کنون بس که بر کین خسریم پای	نه سرماند ما را نه تارک بجای
نه بنیم بلی تن درین کاخ هست	که او را بود ترک و تارک در ست ۱۲

دلیران دل از خویش بگسسته اند	همه نامداران ما خسته اند
سده طعمه کور سیران همه	سربازها گشته ویران همه
دگرگون شده گردش ماه و مهر ۳	همانا که برماز طاق سپهر
که گردد همه کاخ ما جایی بوم	بهیچم خیال آید از بخت شو
بگیرند از ما سرانجام کسار	دلیران روی همه این دیار
بلغراد با آن سلووی نرست ۶	ز سرینجه این صحران مست
که بر رودش از خاک رانند کوه	همانند این خیل دریا سلووه
نبود اندر املیم روم و فرنگ	حصاری بسان سترغون جنگ
درس چون بیک لحظه کردند باز ۹	ندیدی که این لشکر سرفراز
برابر در خیبر و برک کا ۵	بود پیش سرینجه این سپاه
ازین قوم بر خود بیاید بگرست	بود نزد ایسان یکی برگ زرست
که لب تسکانه را بر آب حیات ۱۲	بود میلان آنچنان بر مهات

نخواه کسی نیشکر را چنان که اشیان فی نیزه جاستان

خورند آشیان فندق هوش بر که کس صندوق تر خورد با شکر

خندک سه پر در بر کسستان بود به زمخ دو پر پشیمان ۳

سوی نار سوزان بدانشان که گوی بسیر گلستان روند

همیشه بود پست زین شان شهادت بود خوشترین شهدا

اگر حلقه بر کوه خارا زنند نه با تیشه با پنجه از جا کنند ۶

به خیلی چنین قلعه را پای نیست سگالش بدین پردلان راست

همان به یلی حله پیش آوریم مگر مرهمی بنهر ریش آوریم

گر نریم در کتف زنها ر شاه ۹ [۴۰] دو روزی ازین صفدر لینه خواه

ره چایلوسی بگیریم پیش رسانیم دستی بدلهای خوش

بدین قوم خندان مدارا کنیم که تا زخمها را مداوا کنیم

به رخنه ها را کنیم استوار بستگ و به چوب از پی حارزار ۱۲

زمانی به آسایش آریم روی	مگر آنکه یابیم آب بیجوی
چو کبریا نعلی همه آن سخن	شنیدند از مهر خورشید
بگفتند بیکسر نه نیست رای	بدان صورت سخت کردید ۳
سمر که نه از خواب برخاستند	بوزش زبانها بیاراستند
بجان از سپید امان چو شدند	ز آفتاب پیکار یگسو شدند
برش ناله زار برداشتند	بی چاره زهار برداشتند ۶
سپهر کرم احمد نامدار	چو دید آنچنان زاری خصم زار
امان داد خصم امان خواهر	برفت از خس و خارین راه را
دلیران ز خونریز ^{دست} شدند	در کین بستند بر کین پرست ۹
بداندیش چون روی چیل باز	هماندم بحیل گری کرد ساز
گهی با فسون و گهی با فریب	سپه را می داد بر کین شلیب
سب و روز با سنگ و چوب ^{درخت}	به پخته ها را می کرد سخت ۱۲

سپهر بد چو از حیل ^۱ خصم غر	شد آله بفرید چون شیر نر
دو ابروی مشکین هم اندر زمان	بچین اندر آورد همچون کمان
چنین گفت بد دل بکمر و دغا	همی خواهد از مالکند جان رها ۳
ندارد سزای انگلیختن	بد امان ز زهار آویختن
نبینم درین زمره بدگمان	چو رو به بغیر از فسونی همان
در انبان این قوم خبر یار نیست	ز پیوستن عهدشان یار نیست ۶
همه روزی از قتنه خواهی چو دیو	ندارند کاری بجز مکر و ریسو
همانا از عهد برگشته اند	ره مهر و پیوند را هم گشته اند
۴۱۰ ب [ندانند تا بنام مکر و فسون	نباشد بجز خوردن جام خون ۹
در آنجا که مهر سلیمان بود	چه پرواز دیو فسونخوان بود
کند آنقدر غول خود را عروس	که دم بر نیاورده دیگر خروس
دستین فسون در دم شیر نر	نهلان بود خاک بر فرق سر ۱۲

سیرید چو از خشم بد خواه هست	خروشید چندی و مالید دست
نفرمود بیکر یلان سپاه	که بودند صریح خداوند گاه
دگر ره پی کینه برخاستند	همه ساز هیچا بیاراستند ۳
بکین بداندیش بهر نبرد	ماسن گرفتند مردان مرد
که ماییم امروز و خصم دلیر	بیا زوی مردی و چنگال شیر
بگوئیم کوشیدن آنچنان	که ماند ز ما تا به محشر نشان ۶
سیر سر لسان زیر گرد آوریم	دل کینه جویان بدر آوریم
نبودی کنیم آنچنان مرد وار	که گویند از آن تا بروز سمره
کسی در دم از دهان دمید	که دیگر دم خوش به عالم ندید ۹
به افسون نسند از دهان ام کس	که عققا نیفتد بدام مگس
دمید از بندیش بر ما فسون	وزد آتش ما از آن دم کنون
همان میر دلانیم مادر نبرد	که دادیم چندین دلیران بگرد ۱۲

نبودیم ازین پیش در جنب است	فروشم آفتون ز عهد نخست
همانیم ما و بد اختر همان	که از سود ما دیده چیدن زیان
هم آفتون نه ایم بر خصم حیر	که روی چه سان میقالد به سیر ۳
که تا آنکه دارند به اندیش است	شستن چه سانست عهد درست
بدینسان خروشان دلیران مرد	که گره گرفتند عمرم نبرد
همان رسم پیشینه کردند ساز	زدند آتش اندر نسیم و فراز ۶
[TET] بغرض خلندند عمر ادها	گساده اند بر کین دم ادها
بگردن سدا از شقه آواز شیر	ز مغز سر خویش سدا جاو سر
سقا لوسها همو خرطوم میل	هوا از دم کرد دریای نیل ۹
ز غمیدن تو بهای بزرگ	به برج بره رفت آواز لرگ
بر نقی ز هر سو برانلینت برق	بنا چرخم جهان گشت غرق
هوای برآمد بروی هوا	چو ماری که گردد بدوزخ رها ۱۲

هوا سر بسر کوره نارسد	بچشم بد اختر جهان تارسد
تگرگ تغلگ است باریان	فرورخت تنها بسان تگرگ
سرازم حایان نلون سارسد	همه دست پر مهره سارسد
زمین از تب قوت پای رفت	دل دیو در قاف از جای رفت
فلک راهمه چهره پر دود بود	رخ چرخ از آذر زر اندود بود
ز بس لرزه بر سان دریای چین	سده از تن آرام خاک زمین ۶
دم سقیرها آتش افزوز بود	قیامت مگر گویی آفروز بود
زمین گسته از خون چو جان عقیق	نگسته بفرزند مادر شفیق
گرنیزان پدر از سر همو گرگ	پدید آمده رستخیز بزرگ ۹
بد اختر دگر ره چو لکن سوز دید	سلامت ز بگاه خود دور دید
دو این بجنه زاری و زینهار	ندید اندران کوشش نالوار
دگر باره آفتاب زاری نمود	ز بهر امان خال ساری نمود ۱۲

۶۹ امان خواستن در مشقاریان بار دوم و سوم و باز پشیمان شدن
 ز بس بر کسید از غم جان فروش
 بدریای رحمت در آورد جوش
 سپیدار را از گرمای پش
 ترحم در آمد بید خوان خوش

۳ امان خواستن در مشقاریان بار دوم و سوم و باز پشیمان شدن

بدان پوزش و زاری ز ارسان
 گذشت از سر جرم کرد ارسان
 بخون زبوان نیالود جنگ
 که از کشتن ناتوان گردنتک
 [۶۳ ب] اگر ره بفرمود مردان مرد
 ز دل آتش کینه کردند سرد
 نشانند نار غضب از جوش
 رسانند بانگ نوازش بگوش
 چو بددل دیگر باره زهار یافت
 زمانی صبور در آن کار یافت
 بر آن سده با مال و فرزندان
 بگیرد ز طلع سرخو بستن
 و لیکن دلس بازیاری نداد
 سپهر گشردن رستگاری نداد
 بیکبار تیر و آهن سخت دید
 نیارست آسان دل از جان برید

از آنجا که بودش سرشت آشتی	نهست از سر آیین لرد نکستی
دگر ره ز طوق امان سر کشید	چو گرگ گرسنه فغان بر کشید
بفرمود با خیل خود یکسره	تندند گردش چو میس و بر ۳
چنین گفت نالان بدان انهن	که مردن بهایه ز ترک وطن
اگر ما کنون ترک ماو کنیم	دگر در دامن زمین جا کنیم
نهرالی که بر پای بستند تر	کجا سبز گردد به جای دگر ۶
بیانا همه بر سر جان و مان	بگوشیم تا آنکه در ابریم جان
چو خواهم مردن همه مرد و زن	همان به که میریم اندر وطن
سپردن بهایه بود جان خویش	که بگذشتن از ساز و سامان خویش ۹
باید تا جلد فنگ آوریم	بدشمن بگوشیم و جنگ آوریم
سپاریم اگر سر بر تن بگور	چو شیران نگریم از راه سور
بر ابریم تیغ و ز سر بگذریم	سر سرکشان زیر پا سپریم ۱۲

که مردن به از آمدن خان ومان	ز دسمن چه خواهم بر جان امان
نه آسان بود کندن او را ز بن	درختی که در باغ گردد کسرس
بود بدتر از مرگ آوارگی ۳	برابر بزرگست بیارگی
بلا این بزرگست غریب بس	بغریب نیاموده هرگز کس
بود هر قلنس خاری در بوستان	غریب اگر کند خانه در بوستان
بود لاله در باغ غریب ۶	نسوزد بغریب چراغ غریب
بود باغ جنت بهار وطن	تا نباشد گلی به ز خار وطن ۱
جز آن خار بن کس بود آسین	نخواهد بسبب مرغ در بوستان
بود آه بلبل ز زرین قفس ۹	گل باغ غریب بود خار و خس
بغریب نهائیم در مانده منت	اگر ما بدسمن سپاریم رخت
بدسمن نه این ملک آسان دریم	همان به در ایوان خود جان دریم
شنیدند از مرگ تر خویش ۱۲	چو خیل بد اختر همه آن سمن

فغان بر کسیدند گریان همه	که یلیر گذشتیم از جان همه
ز دشمن نتوانیم ازین پس امان	گذاریم سر در سر خان و مان ^۱
همه سر بر تن بلبستن دریم	نه این قلعه آسان بدشمن دریم ^۳
بلغند این و بیا خاستند	کله ها تبارک بیا راستند
دویدند بر باهما همیو میخ	ضمانند آتش کسیدند تیغ
سپهبد چو زان حال آگاه گشت	که دشمن اگر باره از راه گشت ^۶
نهنگی شد از لیس بدریای تنگ	چنین گشت با خیل مردان جنگ
کزین پس میخسید بر خصم دون	بر آید تیغ و بریزد خون
بخصم چنین جای زنها نیست	ترجم به افغی سزاوار نیست ^۹
سر مار بهتر بود کوفته ^{۱۰}	به خنجر دل دشمن آسوفته
بود تا زبون بجو از دهان	نباید که گردد ز چنگلت رها
زبون از دمای بی هوش بود	زبون گشتن آنچنان خوش بود ^{۱۲}

جنگ ممد یاسا با کفار و عزیمت کافران بحصار ۷۳

برآمدن برین هیو شیر ریات	بگفت این و بر بست برین میا
بیالای سرایت احمدی	روان گشت با نفرت سردی
بلین آوران کوشش پیش شد ۳	همان بر سر کینه خویش شد
همه روز کوشید پیش از نخست	کمر بست بر کینه خصم سست
بسی فرق دشمن نلوسا کرد	جهانرا بچشم عدو تار کرد
به پیوست پیمان و تسلست باز ۶	سه نوبت چنین سرکش کینه ساز
خز و نتر همه روزه از دین بود	[۴۵-ب] سپرد همان بر سر کینه بود
جهان جز بوفق مرادش نبود	ز بد عهدی خصم یادش نبود

جنگ ممد یاسا با کفار و عزیمت کافران بحصار ۹

که تا شد بسی روز ماهی تمام	همه روزه بودش و غنا تا تمام
بغیر فری شاه زرد خال مهر	نیک صبح کز خج فیروزه چهر

جنگ مهديا سا با كفار و غريميت كافران بحصار

۷۴

کهانها بترکس بیاراستند	دلیران پی کینه برخاستند
کمر بست بر تیغ زر همچو کوه	محمد سپیدار روی گزروه
علمها بیاراست چون نخلبند ۳	برآمدن برین همچو نخل بلند
که بودند صریح ضرب برریان	چنین گشت با خیل روم ایلان
که دشمن بهابر سر داور بست	که امروز روز نبرد آور بست
که دادیم از ایشان بسی آباد ۶	همانند این خیل آتش نهاد
که ایشان گریهند و ما صبر داریم	از ایشان بدل ما توانا تریم
که با خون ایشان بسویم زمین	بر آنم من امروز در دست کین
سمندر سوم روتابیم ز جنگ ۹	نفرقم از آتش بیارد تفنگ
که از ما چوبه کند فرق ما را	بگویم بدانسان سر خصم زار
که گویند از آن سالهای دراز	سماهم در آید آنسان بساز
بدانسان سخنها ز سر در خویش ۱۲	خوگران شنیدند در کار خویش

- سُندند از دم لیری به میدان جنگ
پلنگی بیالای زین خدنگ
- نهادند بر سر کلههای گرگ
سُندند از چوب کین بلاى بزرگ
- بسرمه زدند از چوب خشم و تاب
بکین هر یک یک جناح عقاب ۳
- فلندند توس بدست نبرد
کسیدند شمشیر و جبهتند مرد
- مگر بود در پیشگاه حصار
فضایی روان آتش از مرگبار
- بگردش کسیده ز چوب و درخت
بیساری بر آیین فولاد بنمت ۶
- آتش در روش پیر از خیل مردان جنگ
بیندوده گیتی بدود تفتنگ
- ره تنگ و باران آتش فراخ
دل ناچاران از آن ساخ ساخ
- سیربد محمدیل نیلبنمت
بدشمن خود دید آنچنان کارنمت ۹
- بفرمود از جنگل تنگ ساخ
کسیدند صیه بدست فراخ
- بکین کوه از صیه افراختند
بباران آتش سیر ساختند
- ز افلندن کند ما هر زمان
قدم پس میسند کند آوران ۱۲

جنگ صمد با ساسا با کفار و هنریت کافران بجصار ۷۶

که تا از پس پسته همیشه ها	چو آتش شدند از پس کین رها
برآمد بگردون صدای تفسیر	فلک شدند از زیر پرمای تیر
ز حیرت کمانها در آن دار و گیر	گزیده بدندان سر انگشت تیر ۳
نی ناوک از خون بیان تپان	نهاده بر انگشتها خند قان
کمانهای حاجی پی نرزم و ساز	خسیده چو ابروی خوبان بنار
بهر ناوک از ابروی آنچنان	فتاده هزاران تن پیروان ۶
ز بس خارش تیغ و تیغان ناب	جلو ما سده ریس و در زیده آب
پی بوسه بر تیغ راحت رسان	گساره ز صد جا جراحت دهان
چو گیسوی خوبان زمر سوکنند	در آورده سرهای سیران بند ۹
برفته سده تیغ جوهر نگار	که عمریان در آغوش خوشتر نگار
پی آنکه بوسد لب تیغ تیز	رسیده بلب جان مرد بشیر ۱
گساده دهنها جراحت ز تن	که گیرد لب تیغ را در دهن ۱۳

برهنه تن خنجر تابناک	قبای بقار ایتن کرده چاک
زخمه سده تیر پرگار تر	ز ریده سده زخم خونبار تر
ز انگشت ناوک به بیغان تیز	بناخن سپر کرده رخ ریز ریز ۳
سده تیغ آن ساقی ساده روی	که بر باد داده بسی باده جوی
چو سایه شان از چنان باده	فلنده زیا هر دم افتاده ۵
قدح تیغ اجل ساقی و خون سُرآ	بهر بسته گشته مست خرا ۶
۷۷ ب [چو خوبان مرده بدست و نما]	گسنده به تیغ سرتا بپا
ز خون ریز آن تن تابناک	سده هر کسی بهر مردن هلاک
کله خود ها بر سر از نا لرزین	سده تنیه های گل آتسین ۹
بسان صراحی که گرد درنگون	ز خلق پریده روان گشته خون
چو خوبان خوش قدسانهای تیز	بیآورده هر سویی رستخیز
به جان نیره چو نار در زمان سده	بیالای دل و جان سده ۱۲

گرفته ز زلف بتان فتنه یاد	کنند اجل در ده گیسو بباد
بیاموخته فتنه های عجیب	ز مرغان خوبان خدنگ از قیب
بخون موجود لهای عشاق غرق ۳	سده خودهای دلیران بفرق
چو آن گل به برکس در نزد تلرک	سیرها سده در سر از بید برک
چو ماری که از پوست آمد بهر	خدنگ از زرها بدر کرده سر
گساده نزاران در ریجه سنان ۶	ز جوشن ز بهر تها سا بجان
به پایسته چون ناز نینان حنا	نمودان ز خون بلاد روغا
چو حامی که گردد نهی از شراب	رخ گشته گان گشته بی ز آب
اجل کرده همکاسه شتر رخس ۹	ز مستی بسی تارک تاب رخس
که خالی نهانده که زیند بفرق	بخون دست عدوان چنان گشته غرق
پیر از نقش بیجان چو دریای چین	ز گشته سده سر سیر است کین
بسر کرده خالک زمین از دردد ۱۲	بدان گشته گان گنبد لا جور

سرا بنام بردشمن آمد شلست	شلستی که هرگز درستی نیست
گرومی ز آتش گرومی ز آب	رسیدند هر یک بدار عذاب
گرومی دگر با تن ایسر ریز	گرفتند بر قلعه راه کسر ریز
محمد سپیدار دشمن سکار	چو دید آن شلست عدوی فکار
در آن کشته که بادل پر امید	زمانی نشست وز کین آرمید
اساقان یکی کرسی ز رنکار	نهادند دزیرش از بهر یار
[Tear] دلیران سر کشته مان نژند	بیاسی خنکدند افزون و چند
در بیر آمد و کرد سرها شمار	ز پانصد قرون بود افتاده خوار
[۶۹] بـ عد و چون روانی بجد بیم	بدر برد از آن ورطه گاه هلاک
کسی را له سر بود من جست پای	همین در بسر دست و میگفت وای
کسی را که یا بود دستی نداست	که از ترس بر سر تواند گذاشت
چو دشمن خیابان خسته و زار شد	ز جان و جهان هر دو نیز آرسد

نقض پیمان نمودن کفار و قتل رسیدن

۸۵

توانایی اندر روانش نماند	بپن غیر پروای جانش نماند
گذشت از سر چاه و مال و وطن	امان خواست بر جان و فرزند و زن
محیط کرم احمد سرفراز	دگر ره زرد سن چو دید آن نیاز ۳
گذشت از سر جرمان ستر	که عفوست آری نکات ظفر
نفرمود تا طلعه را در زمان	کند خالی از خویش با امان
برون آورد مال و فرزند خویش	نیچد سر از عهد و پیوند خویش ۶
بگیرد سدی کسور نه چه راه	کشد خست خویش از خیابان سیاه
رها ندان عهد زنها خویش	از آن ورطه جان گنه کار خویش

نقض پیمان نمودن کفار و قتل رسیدن

۹

عدو چون سپیدار را نرم دید	دلش را همه کام آن نرم دید
بلطف فراوانش از راه شد	بدان ریمان باز در چاه شد

بسیور روزن خود قناعت نکرد	بلغ امانش امانت نکرد
بسی برده‌ها از غلام و کنیز	دمن بست و با خود بد بر دین
هم از خیل در میان کسور نشین	بسی را روان کرد با جبر و کین ۳
برون آمد از در به پور و عروس	روان کرد مقلب فرو گرفت کوس
ضراوت گروه از کس و خویش او	سوار و پیاده پس و پیش او
چو رو باه رنگین به آیین و ساز	بدست هر بران در آمد فراز ۶
دلیران کشت چو شیران نر	که با سبند بسته به زنجیر زر
بفرش همه از سر خشم و شور	نه تاب نظاره نه یارای زور
[۲۵۰] همی گفت در یاب بجود رهنر جان	چه بودی نبودی درین خیل امان ۹
بد اختر همان تنم کین کاستی	سپید از زنهار بر داستی
ز ناله درین فکر خاطر فرور	عیان گشت از بد اختر چورور
اسیری مگر با تن ناتوان	که بود از گروه دمن بستگان ۱۲

۱	بیامد بر احمد تیغ بزند	۱	رها نید خود را بکمری ز بند
۲	چنین گفت بامهرتر سر فر از	۲	ز بد رای سر کس کینه ساز
۳	بعهدی که بسته بدفع گزیند	۳	که این خیره سر کبریا سودمند
۴	بیاورده باز هر کس سرهد را	۴	ز رفته سست آن همه عهد را
۵	گسیده بزنجیر و بسته دهن	۵	فراوان اسیران ز مرده و ز زین
۶	گروه مسلمان ز انداز به بین	۶	همه پاک در بیان اسلام کیش
۷	بسی کبر مسکین جزیه گذار	۷	بغیر از مسلمان ز خیل دیار
۸	روان کرده بهر تمنای خویش	۸	بجز سر خانه و جایی خویش
۹	بیغما برد کافری زین میان	۹	روانست چندین میال لسان
۱۰	ازین پیش جنود امان کاشتن	۱۰	سند داد ما را از خواستن
۱۱	که مهر امانت گرفت از امان	۱۱	سپهد چو آله سد از بد امان
۱۲	بر ابروی مسکین در آورده چن	۱۲	دگر ره بکنه چو شیر غریب

یلاں سپه را پی آن گناه	به بد دل بفرموده بستند را ۵
گنه برگنه پیسته عهد سست	همان لحظه کردند برگین درست
همه یافتند آن دلیران زار	دهن بسته و کرده بر هم قطار ۳
بیادش آن کرده بر خصم دو	یلائی که بودند تنه بخون
آکسیدند شمشیرها از میان	نهادند در دشمن بی امان
بکیدم فلندند از آن خیل زار	بخاک سپه هفت ره یکمزار ۶
تن بدد لایم برق خون ساختند	رخ دست را لاله گون ساختند
از آن بد نهادان همه روی خاک	ببستند با آب شمشیر پاک
۱۵۱ ب تا علمهای نفرت نیامد حاکم	گساده از هر طرف چون بهار ۹
غنیمت گرفتند چندان مال	که بست هیونان سد از حمل بال
کسی را که بود از همه کم ؟	حساب از خود ندانست هیچ
اسیران بسته بر بنیر و بند	رها کردند از بند و بیم گزند ۱۲

فتح شدن قلعه دمسقار و قلعه های دیگر

یل پسر احمد تیغ زن	خو قق چنان دید با خو بستن
خو قق گشت خندان ز راهی چین	کرو تا ابد ماند نام چین ۳
بتعمیر آن قلعه نامدار	همان دم در آورد بنا به کار ۳
کجا رخنه دید در باره	فتاده ز بنیاد او خاره
اساس زن نو باز آباد کرد	برسم کهن سخت بنیاد کرد ۶
کنستی کجا بود ز رینه خست	از ورسم و آیین رهبان نوشت
بر آراستی بهر طاعتگری	چو آیین با سرع پیغمبری
بمسجد بدل کرد بسیار دیر	در آن ناحیت کرد بسیار خیر ۹
خطیبان نسائید بر خطبه گاه	که تا خطبه کردند بر نام ساه
یکی مهتری بود قاسم بنام	بساه جهان از دل و جان غلام

در آن خطه اس میر سیران نمود	ز سامنن خیابان کسور احسان [نمود]
خود آنگه روان کرد کوه سپاه	سوی لیبوه از میان طر فگاه
چو خورشید تابان برآمد ز کوه	بجنس در آمد زمین از گسروه ۳
سپهدار برسد به سیت نوید	همو شد نهان از حریر و پرند
چو لختی طرف زان طرف ^{نوشت} در	بیابان نور دیده و صحرای بهشت
مگر در سریره دو تا قلعه بود	سر برکی در سپهر کبود ۶
ز صیت خیابان قلعه لیران شاه	سده همچو موسم آتش کینه خواه
ز بهر احان کوتوالان سحر	رساندند مفتاح مراد و بدر
[۲۵۲] بلفند اگر غیر و تخت ^{تاج}	ازین مراد و قلعه پذیرد خراج ۹
ز مرگ زعمانی سیه دار	سپاریم خبر به بیه هزار
همه ساله آن گنج از آن گنج گاه	بیاریم بایای خود نذر ساه
سپهد چو بسند گفتار سان	پذیرفت و بخشید ز نهار سان ۱۲

روز آنجا دگر ره بر آنلیخت خیل	روان سد سوی لیوا همچو سیل
چو آمد بدان قلعہ سرفراز	زدشن در قلعہ را دید باز
حصاری بگردون بر افراخته	دروشن ز بدخواه پر داخته ۳
سپهدار از آن قلعہ مانده صفت	دش لست با فتح و اقبال صفت
هماندم سپرد آن کلید حصار	بدست یی از نبرگان کار
نساند اردحای در آن گنج گاه	که دارد نگاهش ز دزدان راه ۶
خود آنکه روان سد سوی فالناق	که بود آن درویش لسته از جفت طاق
تشی لسته از سامبازان روم	سده کاخ آباد او جای یوم
بتعمیر آن قلعہ دلمسواز	دوسه روز بگرفت آرام و ناز ۹
چو برداخت دست از عمارتگری	نسانید بر جای بومان پیری
از آن پس در آن قلعہ چون بهست	یکی نامداری نگهبان بهست
روز آنبا سوی مولق افلند ز حسن	جها نگره از آذر بر آذر خسن ۱۲

فتح قلعه صلتوق

چو خورشید سبز در سر از لوه صبار	بر آمد بنین احمد نامدار
سوی حصن صلتوق نور دیدار	سر مهرجه سایید بر سفت ماه
مگر آنکه بود آن حصار گزین	یکی خیسری بادر آه نین
مروسی در عهد ملک کاپین او	روان شهر تیسره زیابین او
ز حصن ملک شمت بنیادتر	برو جس ز برج مه آباد تر
چو آمد بنیریک آن در سیاه	ز گرد سپاهان جهان سد سپاه
[۵۲ ب] سپیدار طلع بی حارزار	چو دید آن قیامت بیای حصار
دلش گشت لرزان خوش لاجور	کسید از جگر در زمان آه سرد
ز کار دشمنان بودش خبر	که او را چه آمد از ایسان بسر
و تین زام بار بخت حرمون	نگهداشت خود را بملک و فسون

فتح قلعه صلثوق

۸۸

رسیدند اینک سپاه گران	چنین گفت با خیل خود کای یلان
که کردند بهشت دستار خار	همان پیل زوران از در شکار
سر بستند خاک زمین را چو لعل	بجون سواران بولاد نعل
ببستند در مرصع سر و سوار	سر نامداران بسم ستور
چه سرهای از گردن انداختند	چه درهای از خضم برداختند
چه حوران که کردند دور از بهشت	ز خیل مروسان دیر و گشت
ببستند از آیین صورت پرست	بسی دیر دیرینه باز و در دست
چلیبا شلستند و انداختند	سر منبر و مازن افراختند
نه ناموس رعبان در آیین خویش	نه ناقوس مانند بر جابه کش
نگه کن چه عسری بیا کرده	کنون نمرم بیچاره ما کرده
فلک گشته پنهان بزیر عیار	همه لرست در نیره اسب و سوار
نیستان سیرست گوی زمین	ز بس نیره و نیره دار گزین

فتح قلعه صلنوق

۱۹

جهان از لواجن طستان سده	ز ولاء و چون طستان [سده]
نه از گرد پیدار رخ آسمان	نه از مرد پیدار زمین و زمان
چه سازیم تدبیر این کار چیست	بدین نبرد آن مرد پیکار چیست ۳
بقطره نساید ره میغ زد	کیا رد بکوه چنین تیغ زد
بدین خیل اگر ما شرد آویم	بهر ره سر خود بد آویم
در گرا آنگه خواهیم بر جان امان	نه بیمیم دیگر رخ خان و مان ۶
بباید همه از وطنگاه خویش	ره ملک غریب گرفتن به پیش
اگر چند مسفل بود در کرب تن	بود بدتر از مرگ ترک وطن
آنگاه ز رفقه ره ما دور برای خون	چه سازیم که آیم گذشته برون ۹
چو ببران طعه در آن وقت ساز	شنیدند آن نغمه جانگداز
ز شمشیر سیران ز بیم هلاک	دل پسرایی در بدن گشت چاک
همه چون زن پیوه کنند موی	کسیدند مو به در پند روی ۱۲

فتح قلعه صلح

۹۵

بگفتند با ناله زار زار	که ناید ز ما ترک کردن دیار
مگر جان بلب آید از تیغ تیز	رسد جارد بر استخوان از ستیز
و گرنه به آسانی از ملک خویش	ره ملک غریبت بگیریم پیش ۳
سرودست ما نانیفتد ز کار	نسا زیم تر ب و هن اختیار ۱
بگفتند این و لب پر فنوس	رویدند با چهره سند روس
بهر باره ازین داورى	گرفتند آفتاب آتشگرى ۶
زهر قلم کردند بر پرده لایان	دم سقیه حاسان سقاى فسان
ز بس برق مراده افروختند	همه بنه ابر را سوختند
قضا را در آن عین آتشگرى	که میسوخت در قاف پیر پرى ۹
مگر بود آموده بهر گزند	ز داورى آماده برج بلند
ز ناله شرارى بدار و فتاد	یکى لرزه ز آترو بیار و فتاد
که از مول آن سد جلها لباب	همه زهره پردلان گشت آب ۱۲

فتح قلعه صلنوق

۹۱

نه زانسان بیفتاد آتش بشهر	که با آب بنسازدش هیچ نهر
دود سمن بیلها ز حصن عدو	بی غارت جان نهادند رو
بلی کوه آتش بلی سیل تیغ	نه با آن امان و نه با این دریغ ۳
چو کوب سود تیره بدخت را	بدست خود آتش ز مدخت را
سود باز کوه نمه کار او	سود سمن جان او یا را او
چو دیدند لبران سوریده منتر	که دست قضا داد سان پای ۶
بدیشان ز کوهان نار بلا	چو سام دجی سد جهان از دوجا
بناچار دست از و نما داشتند	ز قلعه گدشتند و گدشتند
۵۵ ب [چو سیاه از آن آتش ^{رستخیز}	خویشان نهادند رو در گریز ۹
بیرون پیر از خون مدرونی بنا ^ب	فلندند خود را از آتش باب
همه آب از غرق خون سا ^{خستند}	لب تیسره الا لکون سا ^{خستند}
یل برهنه احمد زرمخواه ^۱	چنین گفت با پهلوان ساه ۱۲

فتح قلعه ضلنوق

۹۲

که همان ای دلیران میستیزد رود	که دشمن بپایند خود را برود
ز پر خاش قلعه بدارید دست	که بدخواه او آتش او بس است
مهر آن سعه نروى کشد سر پرو	بود خبری آبداده بخون ۳
چو آتش ز نیسوره کینه ور	بیستست با سعه های سر
شما هم بر آید شمشیر و لغت	ره آب از آن سو به بندید منت
تن بد سقا لان کنید اندر آب	بسنج سنان همچو ماهی کباب ۶
سنان را چو شمع ز بانیش کنید	ز خون آبرو همچو آتش کنید
بگوئید ز انسان در آن رود بار	که برسان فرعونیان خصم زار
زند بر خیم نیل رخت وجود	بهر جان بد فروخ از آن آب رود ۹
یلان چو ناله فرمان سالار خویش	شنیدند در جنبش کار خویش
کشیدند شمشیرها از نیام	دویدند برسان شیر کُنام
رسانند خود را چو برق و تگرگ	ز دنبال گبران بباران مرگ ۱۲

فتح قلعه صلتوق

۹۳

سپهدار دشمن ز نار نببرد	نگرده دگر آتش خویش سرد
که از پی رسیدند برسان درود	کشدندش از سیت توسن فرود
ندادندش از لاین امان آنقدر	که سار دل بخت از آب تر ۳
فلکندش از زمین چو برگ درخت	به خم کمندش کشدند سخت
رساندند پیش سپهدار شاه	ققای ز ضرب جانچه سیاه
سپهدار خود را چو گبران مست	بدیدند در خم زنجیر دست ۶
همه دست بستند از جان خود	بخون سرخ کردند صرگان خویش
چو قصری که سیلش کندین اساس	فلکندند خود را به آب از حراس
[۲۵۶] ندیدند خندان امان از قضا	که از تن بر آرند خست و قضا ۹
تنی زیر خفتان سری زیر خود	نشین گرفتند در قصر رود
ز هج زره پوش آب روان	بلی جسمه شد بر از ماهیان
رساندند خود را نهنگان آب	فلکندند سرها بسان حباب ۱۲

فروریخت دشمن چو برب خزان	ز باریدن تیر از ابر کمان
برآمد بر از یست ماهی در آب	هو گشت تیره چو تیر بمقاب
چو ماه کهن در سفق شد فرو د	کیانهای حاجی بخوناب رود
برآمد ز یستش درخت خلاص	مخالف ز بس خور یگان بناف
نهایی شد از بید بر روی آب	ز هر سوتن بیدلان از حساب
به یست عدد و سبز شد سرخ بید	در آب گبود از خدنگ سفید
همی برد مردم فرویت نهنگ	فسافس کنان تیر مار خدنگ
چو لای نیم ازرق و نیم آل	ز خون یلان گشته آب زلال
سده سر بر شاخ مرجان تر	خدنگی که بر کرده از سینه سر
نرنگی به رویدنی او را زیست	ز ناوک زنان گشته خشم در
همان گشته گردا بها با حباب	بر آب از سپرهای زرین قبا
چو مارین آبی بری از نرند	سده اهردهای نشان و کهند

نگون گشته از سرمله خودها	بسان جباب تهری از هوا
تن پر دلان اندر آن آبلیر	به بحر فنا گشته لستی ز تیر
ز موج اجل دیده چون اضطراب	بفیلنده لنگر زیغان در آب ۳
قفصهای تن همیوزنان جا	پردیدی از آب بر آسمان
نبودی اگر دوخته بر زمین	زیغان فولاد تیر لرزین
ز ترکش بر آورده بد کیش ببال	جویرنان آبی در آب زلال ۶
تقاب سده ناکول پریشان	تباراج سرغایان روان
کمانهای پی زه بخود مانده مات	بهر گوشه چون حیات حیات
[۵۷ ب] نهنگان زیغان خارالذ	جوهای به پهلوی آورده خار ۹
زرمهای بر تن ز فولاد ناب	بیقلده چون دایم مای در آب
کمانهای آغشته در خون همه	چو قوس قزح گشته گلگون همه
سده صاعقه ابر زیغان ز برق	بسی فلک فولاد را کرده غرق ۱۲

فتح قلعه صلیوق

۹۶

ز بند زره ساعد سیگلون	چوماهی سده از مسلب برون
چومرغابی خورده زخم مقاب	پیدی روان گشتی [با آن] آب
ز بس بود رسته پیر از پیکر ش	نبودی زیپکان اگر لنگر ش
چوماری به میرد در آب روان	کمان هسته از هم پی و استخوان
یلان بس که بر کینه خواهی شدند	نرنگان بسی خورده ماهی شدند
ز بد خواه اندک کسی با ستاب	بدر برد رخت سلامت ز آب
دگرها چو فرعون از آب رود	روانها با آتش رسانند ز رود
مروسان بسی در کهند آمدند	چو گیسوی خود زیر بند آمدند
ز خوابان بی آغوش همچو ماه	ز آغوش چین سده همه در شعله
غزالان بسی صید شیران شدند	بتان جمله رام دلیران شدند
ز فغی چنان فرخ و نامدار	رخ پر در لان شد چو خرّم بهار
جهان پهلوان احمد نیل بخت	بدان فخری سادمان گشت منت

در قلعه فرمود کردند باز	دویدند گردان گردن فراز
بیکدم از و آتش خانه سوز	نشانند با خاطر دلفروز
زاندازه بیرون بیادش رنج	گرفتند از آن گنج دامن مال و نبع ۳
زردودند از و جمله آیین زست	بیاراستندش بسان بهشت
چو شد جمله آیین او ساخته	چو آیین از رنگ پرداخته
سپید سرداری آن حصار	نشانید در دم یلی نام دار ۶

رزم قلعه آگری

حصاری دیگر بود آگری بنام	سرس گشته جدی فلک اتمام
۱۲۵۸ [بجیخ برین مهر زین کمر	کمرگاه او را یک قرص زر ۹
سر کلهستان کلهس راه او	سبان زحل در حیرگاه ۱۰
ببرجین زبس کرده بالا نگاه	خنده سب از تارک مه کلاه

بسی چوب خورده ز چوپانِ او	اجل بهر نرغاله خوانِ او
یکی حاضی حوت در قعر آب	رسانده ز بر خند قش حور طناب
بن خند قش را نری سنگ چاه ۳	سر جو سقش را نریا کلاه
بدان قلعه آورد آهنگ خار	سپید اریل احمد نامدار
چو تند روان کرد بر راه رخس	بر انلیخت موی چو تند از رخس
همه روزه بر کینه محمل کشید ۶	بیابان نور دیده و منزل برید
در آورده از ره بدست بستیز	سیاهی چو دریای چین جمع خیز
زمین را ربود آسمان بر هوا	ز بس بار فولاد از زیر پا
سراسیمه شد آسمان از نفیر ۹	جهان گشت پنهان بنزیر حریر
یغام سنا برق می خواند ابر	ز رخسیدین تیغها زیر گبر
بیک سفورنی در زمین جانشود	ز تیره رخ ابر بید انبود
که از لرد او گشته گیتی سیاه ۱۲	چو دشمن ناله کرد و دید آن سیا

هو رفته یکسر زیر پر سر بند	زمین گشته پنهان ز نعل نوند
سده باغ گل گلشن اجورد	ز بس پر نیان و خنر سرخ وزرد
که این باغ خللست یادشست کین ۳	هم گفت با خویش مردم چنین
گلستان چنینست بی زرقا	ندیدست چشم چنین بزرقا
ملک سیرتان پری پیکرند	همه این دلیران که دیو نرند
هو آگشته از گرز قولا میخ ۶	زمین سر بس زیر خنثست تیغ
سپید رسی گرد و مرد دست و گرز	جهان در جهان تیغ و تیرست و گرز
بدین پردلان کوه را پای نیست	هو را بروی زمین جای نیست
قص بود با حصن خویش جگر ۹	ولیکن از آنجا که بدخواه نگر
نصیرفت چون کوه خارا زجا	[۵۹ ب] ز نظاره آن همه اودما
بر آورد سیور آواز گرز	چو تنگ آمدند آن سپاه نرنگ
در و دامر گشتند از خویش سیر ۱۲	ز نالیدن گاه و دم هم جو سیر

چو زنگی نبالید ز ننگِ ستر	ز طبل نهی گوشها گشت پیر
سپیدار قلعه هم اندر زمان	در آورد خرمهرها در فغان
بچرم دهل کوفت خم دوال	جبرها ز آواز خم گشت لال ۳
خم خام بر بست بر کوسها	خلند آتش اندر سقا لوسها
سپید چو دید از ره سرکشی	عدو را بدریای او آتشی
زمر سو فرمود مردانِ کار	کشدند مترس بیای حصار ۶
گساده برد آفرین هر زمان	ز دوزخ دری بر رخ کافران
نقاره زن از ناله کوسها	بزد برب گاه دم بوسها
سجوی سلامت بست ^{رگران}	شکستن گرفتند از در تنان ۹
ز سنگی که صد خصم در گور کرد	بلا خانه خوش معمور کرد
نهی خفت آتش ز کین بفرمان	همی زد زمین سنگ بر آسمان
دین سان چهل فروردان کین	ز کینه زدند آسمان بر زمین ۱۲

رزم قلعه آگری

۱۱

همه روزه کردند آهنگ جنگ	نخفتند شبها ز ناموس و تنگ
نبود از سپه بی جراحت کسی	چسیدند شهد شهادت بسی
بالای قلعه بسی تاختند	بسی کافران اسیر انداختند ۳
همه دست و مهر از خون بود گل	یلان را پر از خون چو گل بود دل
یکی سنگ در برج گبران نبود	که رنگین ز لعل بدخشان نبود
ز آتش رخ آسمان آل بود	بدنها ز بویگان چو غم بال بود ۶
ز ناگه در آن مین آتشری	که میسوخت در قاف پیر پری
میانخی سد ابری و افشا ند آب	شناند آتش بوته ها را ز تاب
سپهر برین غم سردی گرفت	رخ آذر از باد زردی گرفت ۹
[۲۶۰] چنان ابر بارنده باران فشانند	که در گلخن بو رخ آتش نهانند
همه روزه ابر سپه ریخت آب	ز خوان به سد روی مهر اخضاب
کما زها زهم سست وین تاب سد	دل کینه جویان ز غم آب سد ۱۲

چو ماران آب بروی هوا	گزید از خدنگ گزین سداها
گرفتند سستی کمانهای پیر	بماندند بر پرتقالبان تیر
سدا از بیتی ابر در دست جنگ	کم از سینه ران غلور تفنگ ۳
بسان نهنگان دلیران خیل	بماندند در قعر دریای سیل
یکی صبح تیره ز ابر سیاه	در آمد سواران زنانه ز راه
خروشان چو تند رستبان چو برق	ز سر تا قدم در غوی از تاب نرق ۶

رسیدن زمستان و مراجعت لشکریان

بدارنده تختگاه بدون	چنین آلهی داد از خصم دون
که داران هیچ آن گوشت و رخت	به پیچیده گریز ز دایر تفت ۹
سیاهی بر آنلیخته بهر خون	پس آنکه آرد بدست بدون
نهی دیده دست از مهر بران چیر	بر آورده مخلص چو گوردلیر

بلی مخلی گور خندان بُود	که از چشم صیاد پنهان بُود
جویی سیر نگران بُود بیسه گاه	خروش سفاکان بر آید بهاه
گذارنده دگر نمن را بسر	نیاموده کاحد نریدی دگر ۳
یک نامه همچو تابنده ماه	نهاده برو مهر زین ساه
به احمد سپید ابر فیروز صند	برسم مهان با سیاس بلند
که از صلاب ابدل کند دست ^{لین}	کند نمرم یا بوس شاه زمین ۶
سپید جوی فرغان سه کرد گوش	هماندم نشانند آتش کین ز جوش
رسانید فرغان سه بر سپاه	گذشت از سر لینه لینه خواه
سیاه بدعن را چو ابر دمان	روان کرد سوی بدعن در زمان ۹
خود آنکه ز ابدل سوی ادره	خرامید و بگذشت از آب تونه
[۶۱ ب] از آن ره به پیوند سب ^{و فرار}	نورید و آمد دگر باره باز
بضیر و زندی یل نیلجنت	رسانید خود را به یابوس تحت ۱۲

بدو شاه شاهان در آن بندگی	ز حد کرد بیرون نوازندگی
ز سرتا بیایس تبشرفی ز	بیار است با تاج و تیغ و کمر
یک تیغ زین مرصع علاف	نسانده بر و لعل و ناقوت صا ^ف
چو خورشید رخسان در و مریلین	نمن مریلین را خراج زمین
موتا رخس رخسان زین طلا	که هر یک لذستی بیک از صبا
ببخشید غیر از قباهای ز	بر اوج سپهرش رسانید سر
بدان سرفرازش از زنده سا ^{خت}	خیان سروری را نوازنده سا ^{خت}
در لطف هر دم بر و باز کرد	میان سرانش سرافراز کرد
هزاران در و در و هزاران سلام	ز ما بر محمد علی السلام

تم

علی سبیل الاستعجال تراب اقدام گلاب احباب اصحاب ابوتراب
 شاه ابوتراب الحسنی الحسینی الخطاط المتخلص به خوبی شیرازی
 به دار السلطنه قسطنطنیه فی اواخر رمضان المبارک فی سنه ۹۶۴

فهرست اعلام، اشخاص، اماکن

۱۸ : نسوی	۱۵۳، ۵۰، ۴۶، ۴۰، ۲ : اردن
۲۴ : باقوه	۴۹، ۴۴، ۴۳، ۴۲، ۷، ۶، ۳، ۲ : اردل
۲۴ : باطلاق	۱۵۳، ۵۰
۶۲، ۴۸، ۴۳ : بلغراد	۱۸ : اراج
۴۵ : بدمن	۳۲، ۳۱، ۲۹، ۲۶، ۲۳، ۲۲ : الامة
پ :	۴۵، ۳۴ : آنلروس
۵۶، ۲۰، ۱۸، ۸، ۷ : بجی	۴۱ : آرادا
۲۱، ۱۵، ۱۴ : سترک	۵۴، ۵۳، ۴۹، ۴۷، ۴۶، ۴۴ : اجد پاسا
۲۸ : پیاس	۱۷، ۱۴، ۱۲، ۱۰، ۶، ۵۵ : ۱۵۳، ۹۶، ۹۱
۳۳ : یوزافه	۴۵ : آقچیچیان
مت	۹۷ : آگری
۹۱، ۸۷، ۷ : تسیرود	پ
۴۱ : تونبه	۵۶، ۲۵، ۲۱، ۲۰، ۱۷، ۱۳، ۷ : براتا
	بیرن : ۱۶

توبه، ۴۷، ۴۹، ۱۵۳

ترتیب : ۴

ج

جنازه : ۱۹

جائلاق : ۲۶

جرايز : ۳۳

ح

حیدری : ۱۹، ۵۸

حصار : ۳۴

خ

خیریں : ۱۹، ۵۸

خیر : ۱۱، ۶۲

د

دمستار : ۲۶، ۴۲، ۴۷، ۴۹، ۵۰، ۵۱

۱۸، ۱۷، ۱۸

دمستاریان : ۶، ۶۹

روم ایلیان : ۳، ۵، ۷، ۹، ۴۵، ۴۸

۷۴، ۵۶

رستم : ۵، ۱۶، ۲۵، ۵۶

رخش : ۵، ۷۸، ۸۶، ۹۸

رم : ۱۶، ۶۲

رومی : ۵۵، ۶۲، ۷۴

ز

زیانوش : ۷

س

سکدین : ۷، ۳۴

ص

صوفیہ : ۶، ۷، ۸

صالح : ۳۳

صاحب قرآن : ۴۹

صولتق : ۱۶، ۸۷

ط

طمش رود : ۵۱

ع

عمان : ۴

حضرت علی : ۱۲

علی پاشای میرمیران : ۳۴ ، ۳۹

غ

غزا : ۳

ف

فرندوس : ۳ ، ۷ ، ۴۳ ، ۴۴ ، ۴۹

فلناق : ۲۶ ، ۲۸ ، ۸۶

ق

قسططنی : ۴۰

قرال : ۴۲

قاسم : ۸۴

ل

لیوه : ۲۵ ، ۲۸ ، ۲۹ ، ۸۵ ، ۸۶

لیب آباد : ۲۵

م

محمد پاشا : ۳ ، ۴ ، ۵ ، ۶ ، ۷ ، ۸ ، ۹

۱۰ ، ۱۱ ، ۱۲ ، ۱۳ ، ۱۴ ، ۱۶ ، ۲۱

۲۲ ، ۲۴ ، ۲۵ ، ۴۱ ، ۵۵ ، ۵۹

۷۳ ، ۷۴ ، ۷۵ ، ۷۹

ملقوج : ۲۲

محمود : ۲۶ ، ۲۸

مریج : ۴۱

ن

نمچه : ۴۳ ، ۴۹ ، ۸۵

نیلیجری : ۴۵ ، ۵۸

ی

یوشانیچیل : ۵۱

فهرست سلاخ‌های مورد استفاده در جنگ

س	پ
سیر : ۲۲، ۱۳	پیمان : ۹۵، ۹۴، ۷۷، ۷۶، ۳۷
سنان : ۴۸، ۴۰، ۳۷، ۳۶، ۳۲، ۲۴	تنغ : ۲۹، ۲۸، ۱۶، ۱۵، ۱۳، ۱۲، ۴، ۳
۹۴، ۷۸، ۷۷	۴۶، ۴۰، ۳۹، ۳۸، ۳۶، ۳۳
شمسیر : ۴، ۱۸، ۲۶، ۳۲، ۳۷، ۴۱	۵۶، ۵۳، ۵۲، ۵۱، ۴۹، ۴۸
۸۹، ۸۳، ۵۶، ۴۵، ۴، ۳۹	۹۹، ۹۸، ۹۱، ۸۹، ۷۷، ۷۶، ۵۸
۹۲	۱۵۴
طوب : ۹، ۱۰، ۵۵، ۶۷	قنک : ۱۰۲، ۷۵، ۶۱، ۵۹، ۹
طاب : ۳۰	تیر : ۹۵، ۹۴، ۳۳، ۱۶
عمراده : ۵۸، ۵۴، ۵۳، ۳۰، ۲۷، ۹	ترکس : ۹۵
۹۷	خ
عمود : ۲۲	خبر : ۲۳
کمند : ۹۴، ۹۳، ۳۷، ۳۶، ۳۰	خوبک : ۹۴، ۷۸، ۷۵، ۳۶
کین : ۱۰۲، ۱۰۱، ۹۴، ۸۸، ۳۳	زین : ۴۰
	زین : ۴۰

کسر : ۴ ، ۱۰۳

مطالعه خود : ۴۹ ، ۵۰ ، ۷۵ ، ۷۷ ، ۹۵

د

لغت : ۳۸ ، ۴۵ ، ۴۸ ، ۵۲

ع

فیله : ۳۲

فهرست ستارگان و بروج

تغیث القرن: ۱۹

نور: ۸، ۲۵، ۵۱

نریا: ۹۸

خوزا: ۵۱

خوت: ۸، ۱۹، ۲۵، ۲۸

زحل: ۱۹، ۹۷